

Міністерство освіти і науки України
Університет митної справи та фінансів

Факультет управління
Кафедра публічного управління та митного адміністрування

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня магістр
за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування»

за темою: «Організаційно-правові засади митного оформлення як інструменту
забезпечення економічної безпеки держави»

Виконав:

студент групи ПУ24-1м

Спеціальність 281 «Публічне управління
та адміністрування»

Чорногор В.В.

Керівник:

к. держ. упр. Разумей М.М.

Рецензент:

начальник управління

по роботі з персоналом

Південно-Східної митниці,

к. держ. упр. Ярова І.В.

формальностей при здійсненні митного оформлення товарів. Аналіз результатів митного оформлення в контексті забезпечення економічної безпеки України. Зарубіжний досвід здійснення митного контролю та митного оформлення товарів. Застосування системи управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів. Імплементція норм європейського законодавства з питань митного оформлення.

5. Перелік графічного матеріалу таблиці, діаграми, схеми, рис., що ілюструють ключові аспекти дослідження

6. Дата видачі завдання 13.07.2025 – 19.07.2025

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Визначення теми кваліфікаційної роботи	23.01.25-01.02.2025	
2	Складання змісту роботи, оформлення та затвердження завдання	13.07.25-19.07.2025	
3	Опрацювання літературних джерел, нормативних документів	до 10.11.2025	
4	Збір та обробка статистичних і звітних даних	до 10.11.2025	
5	Проведення розрахунків та аналізу	до 10.11.2025	
6	Написання вступу	до 10.11.2025	
7	Написання розділу 1	до 10.11.2025	
8	Написання розділу 2	до 10.11.2025	
9	Написання розділу 3	до 12.12.2025	
10	Підготовка висновків	до 20.12.2025	
11	Оформлення роботи	до 30.12.2025	
12	Подання на кафедру електронного варіанту роботи для перевірки на плагіат	до 30.12.2025	
13	Підготовка тексту доповіді і демонстраційного матеріалу	до 16.01.2026	
14	Подання на кафедру кваліфікаційної роботи	до 06.01.2026	

Здобувач освіти

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

Керівник роботи

_____ (підпис)

_____ (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Чорногор В.В. Організаційно-правові засади митного оформлення як інструменту забезпечення економічної безпеки держави.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». – Університет митної справи та фінансів, Дніпро, 2026.

Метою магістерської роботи є дослідження особливостей інституційних та правових засад здійснення митного контролю та митного оформлення товарів у контексті забезпечення економічної безпеки держави.

У роботі розглянуто сутність економічної безпеки держави в системі національної безпеки. Визначено роль митних органів у забезпеченні економічної безпеки держави. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення процесу митного оформлення в Україні.

Досліджено особливості виконання окремих митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів. Проаналізовано результати митного оформлення в контексті забезпечення економічної безпеки України. Розглянуто зарубіжний досвід здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, зокрема на прикладі митних адміністрацій таких країн, як: США, Австралія, Сінгапур, Німеччина та Польща. Особливий акцент зроблено на необхідності вивчення та імплементації кращих практик країн ЄС, враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України.

Запропоновано стратегію розвитку системи управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів. Сформовано низку рекомендацій щодо подальшої імплементації норм європейського законодавства з питань митного оформлення на національному рівні України, які охоплюють різні аспекти здійснення митної справи та реалізації необхідних механізмів державного управління.

Ключові слова: митне оформлення, митний контроль, правове забезпечення, економічна безпека, митна безпека, держава, загроза, митний ризик.

SUMMARY

Chornohor V. V. Organizational and legal principles of customs clearance as a tool for ensuring the state's economic security.

Thesis for obtaining a master's degree in the specialty 281 «Public management and administration». – University of Customs and Finance, Dnipro, 2026.

The purpose of the master's thesis is to study the peculiarities of the institutional and legal foundations of customs control and customs clearance of goods in the context of ensuring the economic security of the state.

The paper examines the essence of economic security of the state in the national security system. The role of customs authorities in ensuring economic security of the state is defined. The regulatory and legal framework for customs clearance in Ukraine is analysed.

The peculiarities of performing certain customs formalities during customs clearance of goods are examined. The results of customs clearance are analysed in the context of ensuring Ukraine's economic security. Foreign experience in customs control and customs clearance of goods was considered, in particular, using the example of customs administrations in countries such as the United States, Australia, Singapore, Germany, and Poland. Particular emphasis was placed on the need to study and implement the best practices of EU countries, taking into account Ukraine's European integration vector of development.

A strategy for developing a risk management system during customs control and customs clearance of goods has been proposed. A number of recommendations have been formulated for the further implementation of European legislation on customs clearance at the national level in Ukraine, covering various aspects of customs operations and the implementation of the necessary mechanisms of public administration.

Key words: customs clearance, customs control, legal support, economic security, customs security, state, threat, customs risk.

Список публікацій здобувача

1. Черногор В.В. Правове забезпечення стратегічного розвитку системи управління ризиками в митних органах України // Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2025 року). Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 210 – 212.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В МИТНІЙ СФЕРІ	11
1.1. Поняття, сутність та структура економічної безпеки держави	11
1.2. Митні органи як суб'єкти забезпечення економічної безпеки держави	20
1.3. Нормативно-правове забезпечення процесу митного оформлення в Україні	28
РОЗДІЛ 2. ОРГАНІЗАЦІЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ	37
2.1. Особливості виконання окремих митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів	37
2.2. Аналіз результатів митного оформлення в контексті забезпечення економічної безпеки України	45
2.3. Зарубіжний досвід здійснення митного контролю та митного оформлення товарів	53
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ В МИТНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ	61
3.1. Застосування системи управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів	61
3.2. Імплементация норм європейського законодавства з питань митного оформлення	70
ВИСНОВКИ	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність теми. Митне оформлення відіграє вагомую роль у забезпеченні економічної безпеки держави, адже дозволяє здійснювати контроль за переміщенням товарів через митний кордон, запобігати контрабанді та мінімізувати ризики втрат надходження митних платежів до державного бюджету. Ефективність відповідних митних процедур безпосередньо впливає на прозорість зовнішньоекономічної діяльності, стабільність національної економіки та здатність держави оперативно реагувати на зовнішні та внутрішні загрози економічній безпеці України.

Актуальність теми дослідження також обумовлена поєднанням довготривалого формування правового забезпечення митної справи та гострих викликів, спричинених повномасштабною військовою агресією РФ. У сучасних умовах воєнного протистояння митні органи України виступають не лише як джерело фіскальних надходжень і регулятор зовнішньоекономічної діяльності, а й як важливий елемент національної безпеки, що забезпечують контроль за мобілізацією ресурсів, протидією митним правопорушенням та митним ризикам під час воєнних та подальших післявоєнних трансформацій. Забезпечення ефективності митного оформлення вимагає гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, а також удосконалення інституційних механізмів взаємодії між органами державної влади та бізнесом, що підтверджується низкою реформаторських ініціатив останніх років. Пошкодження митної інфраструктури, зміни торговельних маршрутів і підвищені ризики у ланцюгах поставок, спричинені бойовими діями, підкреслюють важливість розробки організаційно-правових рішень, здатних забезпечити економічну стійкість держави в умовах підвищеної небезпеки.

Отже, обрана тема є прикладною та своєчасною, оскільки поєднує теоретичний аналіз механізмів державного управління з практичною необхідністю обґрунтування та прийняття управлінських рішень, спрямованих на зміцнення економічної безпеки України.

Питанням здійснення митного контролю та митного оформлення, а також особливостям виконання митних формальностей присвячено багато наукових праць, зокрема таких зарубіжних вчених, як: А. Баррата, А. Басір, Д. Віддоусон, М. Гвіді, А. Сатядіні, Е. Фукс.

Роботи І. Бережнюка, А. Войцещука, Л. Івашової, В. Ковальова, І. Несторишена, С. Терещенка, П. Пашка, П. Пісного, В. Туржанського, О. Фрадинського та інших вчених створили ґрунтовний базис для осмислення теоретичних засад здійснення митного оформлення товарів і транспортних засобів, а також практичних особливостей виконання митних формальностей посадовими особами митних органів України.

Зазначені фахівці з питань митної справи та зовнішньоекономічної діяльності у рамках своїх наукових досліджень основний акцент робили саме на митному контролі як інструменті забезпечення економічної безпеки держави, а митне оформлення розглядалось у цьому контексті опосередкованим чином. Це обумовлює необхідність розглянути процес митного оформлення товарів у площині виконання митницями свої основних державно-управлінських функцій.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є дослідження особливостей інституційних та правових засад здійснення митного контролю та митного оформлення товарів у контексті забезпечення економічної безпеки держави.

Зазначена мета дослідження конкретизувалась у таких дослідницьких **завданнях:**

- розглянути сутність економічної безпеки держави в системі національної безпеки;
- визначити роль митних органів у забезпеченні економічної безпеки держави;
- проаналізувати нормативно-правове забезпечення процесу митного оформлення в Україні;
- дослідити особливості виконання окремих митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів;

- проаналізувати результати митного оформлення в контексті забезпечення економічної безпеки України;
- розглянути зарубіжний досвід здійснення митного контролю та митного оформлення товарів;
- запропонувати стратегію розвитку системи управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів;
- сформулювати рекомендації щодо подальшої імплементації норм європейського законодавства з питань митного оформлення на національному рівні України.

Об’єктом дослідження виступають суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення митного оформлення товарів.

Предметом дослідження є організаційно-правові засади митного оформлення як інструменту забезпечення економічної безпеки держави.

Методологічна основа роботи. Дослідження спирається на положення теорії публічного управління та економічної теорії, що викладені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних фахівців з питань публічного управління та державної митної справи. У роботі використано загальноприйняті у теорії публічного управління методи наукового дослідження, такі як: співставлення, спостереження, методи абстрагування та конкретизації – для написання теоретичного розділу роботи. Зокрема, метод термінологічного аналізу та монографічний метод застосовувались для визначення сутності економічної безпеки. Для дослідження особливостей здійснення митного оформлення як інструменту забезпечення економічної безпеки держави застосовано системний підхід, що дозволив розглядати митне оформлення як елемент цілісного механізму забезпечення економічної безпеки держави.

У другому розділі дослідження знайшли своє застосування методи аналізу та синтезу, метод кількісного та якісного порівняння, методи групування та узагальнення, а також статистичний та графічний методи – з метою аналізу фактичних даних зовнішньоекономічної діяльності України та візуалізації отриманих результатів здійснення митного оформлення товарів.

Для підготовки третього розділу було використано абстрактно-логічний метод, який дав змогу узагальнити теоретичні положення, сформулювати висновки та окреслити напрями вдосконалення підходів до формування необхідного організаційно-правового забезпечення митного оформлення у контексті зміцнення економічної безпеки України, а також розробити відповідні рекомендації за результатами проведеного дослідження.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації, надані у роботі, можуть бути використані фахівцями з публічного управління та митної справи для підвищення ефективності здійснення митного оформлення товарів як дієвого інструменту забезпечення економічної безпеки держави, а також для удосконалення навчальних програм для здобувачів вищої освіти за спеціальністю D4 «Публічне управління та адміністрування».

Апробацію матеріалів дипломної роботи забезпечено шляхом участі у міжнародній науково-практичній конференції «Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції» (м. Дніпро, 16 травня 2025 року). Копію тез доповіді здобувача наведено у додатку А.

Структура та обсяг дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів (восьми підрозділів) та висновків, що становить 78 сторінок. Список використаних джерел містить 56 найменувань, у тому числі 19 іноземною мовою. У роботі вміщено 7 рисунків та 2 таблиці. Положення основного тексту роботи доповнює матеріал, викладений у 2 додатках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В МИТНІЙ СФЕРІ

1.1 Поняття, сутність та структура економічної безпеки держави

У сучасних умовах воєнних викликів для України, глобальної турбулентності та трансформації світових економічних зв'язків питання забезпечення економічної безпеки держави набуває особливої важливості. Економічна безпека виступає базовим елементом національної безпеки, оскільки визначає здатність держави підтримувати стійкість економічної системи, гарантувати її розвиток і протидіяти зовнішнім та внутрішнім загрозам. Її зміст охоплює широкий спектр характеристик – від макроекономічної стабільності до ефективності державного управління та здатності інституцій забезпечувати належний контроль за економічними процесами. Розкриття поняття, сутності та структури економічної безпеки є необхідним теоретичним підґрунтям для подальшого аналізу ролі митного оформлення як одного з ключових інструментів державної політики у сфері захисту економічних інтересів України.

У загальному розумінні національну безпеку можна визначити як державну політику, скеровану на створення внутрішніх і міжнародних умов, сприятливих для збереження чи зміцнення життєво важливих національних цінностей. Національна безпека – це також стан, що забезпечує захищеність інтересів народу й держави, суспільства та кожного його члена.

У той же час слід зазначити, що безпосередній зміст національної безпеки має діалектичну природу і визначається характером наявної чи можливої загрози чи загроз, тим самим активізуючи певні її складові. Проблема національної безпеки конкретної держави носить індивідуальний характер і напряму залежить не тільки від теперішнього геополітичного становища країни, але й від історичних, політичних та правових аспектів виникнення та розвитку країни

протягом усього її існування [3, с. 6].

Підвалинами забезпечення національної безпеки України та її складових закладені відповідними правовими документами. Так, ст. 17 Конституції України встановлює, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [3]. Прийняті і впроваджені в дію відповідні закони України, такі як: «Про основи національної безпеки України», «Про Раду національної безпеки і оборони України», «Про зовнішньоекономічну діяльність» та інші нормативно-правові акти.

В Законі України «Про національну безпеку України» дається таке визначення національної безпеки: «національна безпека – це захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Також у законі наводиться визначення поняття національних інтересів, що тісно пов'язано із самою природою національної безпеки держави: національні інтереси – життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [26].

Категорія національних інтересів носить системний характер у тому розумінні, що, з одного боку, вона є основою для визначення цілей і напрямків державної політики та діяльності органів публічної влади і політичної системи в цілому, а з іншого – в тому, що сам зміст національних інтересів формується в процесі розвитку держави і суспільства під впливом зовнішніх і внутрішніх об'єктивних факторів, у формуванні змісту національних інтересів приймають участь усі інститути держави, суспільства, окремі громадяни [3, с. 7].

Система складових національної безпеки держави включає наступні види безпеки: політичну, соціальну, військову, екологічну, науково-технічну, інформаційну та, звісно, економічну.

Історично проблема економічної безпеки держави виникає одночасно з

виникненням держави, державних інститутів, а отже, із виникненням необхідності визначення і захисту національних інтересів. Проблема економічної безпеки різного ступеня гостроти постає перед кожною державою в кожний конкретний історичний момент, ніколи не зникаючи.

Зараз в економічній науці не існує єдиного й усталеного розуміння сутності і ролі економічної безпеки держави. Підходи до даних питань змінюються протягом останніх сторіччя років, відбиваючи динаміку процесів розвитку системи світового господарства і його суб'єктів і визначаючи у такий спосіб характер даних змін. Природно, що ще більш неструктурованими та іноді несформованими є підходи до розуміння сутності понять складових економічної безпеки держави, до яких відносять митну та зовнішньоекономічну безпеку, з чого, в свою чергу, можна визначити межі зовнішньоторговельної безпеки.

Своєрідність економічної безпеки держави полягає у вирішенні завдань забезпечення задоволення матеріальних потреб суспільної системи. Отже, основною метою забезпечення економічної безпеки держави є реалізація національних інтересів, пов'язаних з ефективністю прогресивного розвитку державної і суспільної систем через розвиток національної економічної системи як матеріального базису їхньої життєдіяльності.

Проблема економічної безпеки була вперше порушена на науковому рівні в США у 30-і роки ХХ ст., її актуальність зумовлювалася найпотужнішою світовою економічною кризою і необхідністю вироблення заходів швидкого реагування на загрози такого масштабу в рамках національної економіки. З того часу термін загальноприйнятий у усьому світі і "економічна безпека" стала розглядатися як найважливіша складова національної безпеки. «Велика депресія» кінця 20-х – початку 30-х років ХХ ст. продемонструвала неспроможність ринкового механізму саморегулювання за умов високого ступеню концентрації виробництва і гонки озброєнь. Роль держави в розподілі валового внутрішнього продукту, підтримці стратегічно важливих галузей, формуванні цін і прибутків, сукупного попиту, споживання і накопичення істотно зростала. До середини 70-х рр. ХХ ст. США дотримувалися політики «нового курсу» Ф. Рузвельта, що базувалася на

працях Дж. Кейнса.

В українській економічній науці досить поширеним є розгляд поняття економічної безпеки через теорію систем. В. Мунтіян у цьому зв'язку підкреслює, що економічну безпеку тієї або іншої системи варто розглядати як сукупність властивостей стану її виробничої (у широкому значенні) підсистеми, що забезпечує можливість досягнення цілей усієї системи. Для індивіда і світового співтовариства і всіх проміжних градацій шкали соціально-економічних систем як суб'єктів економічної безпеки економічна безпека матиме специфічний зміст і форми прояву [7, с. 45].

Дослідник С. Пірожков розглядає економічну безпеку як соціально-економічний аспект національної безпеки України, що гарантує сталість соціально-економічної системи держави, вдосконалення структури народного господарства, захищеність його від зовнішніх та внутрішніх загроз, подолання кризових явищ в економіці і соціальній сфері [34].

У свою чергу, І. Бінько та В. Шлемко зазначають, що економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави [31, с. 8].

Визначення економічної безпеки Г. Пастернак-Таранушенка значно різниться від інших, оскільки у ньому наголошено на соціальній спрямованості економічної безпеки. Так, дослідник, зокрема, зазначає, що економічна безпека – це стан держави, за яким вона забезпечена можливістю створення і розвитку умов для плідного життя її населення, перспективного розвитку її економіки в майбутньому та в зростанні добробуту її мешканців [9, с. 29].

Відповідно до наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, який вже втратив чинність, економічна безпека визначається як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання [17].

Таким чином, економічна безпека держави має досить широкий спектр визначень. Наведемо ще декілька з них, які розкривають поняття економічної безпеки держави в різних аспектах та підходах:

1. В аспекті національної економічної безпеки – це стан захищеності національних економічних інтересів, передбачуваності факторів, що погрожують цим інтересам, стабільність правового стану суб'єктів господарської діяльності і мінімізація збитку, завданого державі дією негативних умов.

2. За умов інтеграції України в світову економіку економічна безпека – це стан національної економіки, який забезпечує економічний суверенітет, економічне зростання, підвищення добробуту населення в умовах міжнародної економічної взаємозалежності.

3. Вважається, що головна суперечність у світі – це нестача ресурсів (матеріальних, фінансових, трудових, часових) і одержання їх. З цього приводу економічної безпеки держави забезпечується за умови наявності всіх видів ресурсів для нормальної життєдіяльності та розвитку держави та її населення, до того ж вони повинні надходити своєчасно. Нестача ресурсів може призвести до нестабільності в державі, зростання соціальної напруги або до руйнування самої держави.

4. Щодо навколишнього середовища, економічна безпека держави – комплекс власне економічних, політичних, правових умов, що забезпечують захист життєво важливих інтересів країни стосовно її ресурсного потенціалу, можливостей збалансованого і динамічного зростання; соціального розвитку, екології.

5. За внутрішньою структурою економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення [1, с. 32].

Отже, економічну безпеку держави можна визначити як такий стан національної економіки, при якому поєднання економічних, політичних та правових умов забезпечує довгострокове виробництво максимальної кількості економічних благ на душу населення найбільш ефективним способом, зберігає

стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, задовольняє потреби як окремої особи, так і держави в цілому.

Можна виокремити такі складові частини економічної безпеки держави: сировинна, продовольча, енергетична, фінансова, водогосподарська, працересурсна, протистихійна, митна та зовнішньоекономічна види безпеки.

На сучасному етапі міжнародних економічних відносин жодна країна світу не прийме рішення відносно проведення політики самоізоляції із шкодою для себе. Більше того, прагнення будь-якої країни відмежуватися від світогосподарської системи за допомогою захисту своєї економіки на шкоду іншим країнам (жорсткий протекціонізм) або реалізувати принцип повної самозабезпеченості (автаркія) містить загрозу передусім для її національної безпеки. Водночас варто відзначити, що входження країни у світове господарство за умов відкритої економіки приховує не менші небезпеки, найбільшою з яких є втрата державного суверенітету. Коли економіка держави відкривається зовнішньому світові, вона стає залежною від світового ринку, і чим вищий ступінь залежності національного господарства від зовнішньоекономічних факторів, тим більше воно вразливе. Це, у свою чергу, і породжує проблему забезпечення зовнішньоекономічної безпеки.

Інтеграція національної економіки у світову економічну систему загострює питання зовнішньоекономічної безпеки, без забезпечення якої країна не може бути повноправним учасником світогосподарських зв'язків, посісти належне місце у міжнародному поділі праці та мати належну систему захисту і протидії глобальним викликам її економічній безпеці зокрема та національній безпеці взагалі. Під час інтеграції держави у систему світової економіки перед нею постає проблема, яка полягає у суперечності між необхідністю інтегруватись у світову економіку, з одного боку, та необхідністю забезпечення гармонійного розвитку національної економіки, захисту внутрішнього ринку, вітчизняного виробника та державних національних інтересів, з іншого боку.

У науковій літературі представлені різні підходи до дослідження зовнішньоекономічної безпеки і різні варіанти її забезпечення. На думку

Г. Шестопалова, зовнішньоекономічна безпека полягає у спроможності держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому розподілі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки. Автор вказує, що для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України пріоритетними завданнями державної політики повинні стати:

- підтримка вітчизняних експортерів, розробників імпортозамінних товарів і виробників конкурентоспроможної продукції;
- створення ефективної банківської та гнучкої кредитної системи, гарантування прав власників валютних коштів;
- створення інфраструктури зовнішньої торгівлі та сучасної системи її інформаційного забезпечення;
- проведення гнучкої експортно-імпоротної політики;
- удосконалення механізмів державного регулювання зовнішньої торгівлі;
- диверсифікація експорту та імпорту [7, с. 54].

Вітчизняний теоретик і практик митної справи П. Пашко наголошує на тому, що суть зовнішньоекономічної безпеки полягає у спроможності держави протистояти впливу негативних чинників і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому розподілі праці для створення сприятливих умов розвитку національної економіки, за допомогою комплексу заходів, спрямованих на стійкий розвиток національної економіки з використанням переваг сучасних форм міжнародного поділу праці, недопущення критичної залежності економіки України від іноземних держав або їхніх угруповань у життєво важливих питаннях економічної співпраці.

Зовнішньоекономічна безпека вимагає стійкості усієї системи зовнішніх економічних зв'язків та її здатності чинити опір зовнішнім ризикам і загрозам глобалізації, що стосується національних інтересів України [10, с. 79].

Зазначимо також, що, наприклад, зовнішньоторговельній безпеці держави як окремій складовій зовнішньоекономічної безпеки у науковій літературі приділялося не достатньо багато уваги, здебільшого акцент робився на останню.

Але в Методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня економічної безпеки України за редакцією С. Пирожкова маємо таке визначення: «зовнішньоторговельна безпека держави – спроможність держави протистояти впливу зовнішніх негативних чинників і мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту; забезпечувати відповідність зовнішньоторговельної діяльності національним економічним інтересам» [12, с. 23].

Враховуючи те, що зовнішня торгівля являє собою експорт та імпорт товарів і послуг, можна представити зовнішньоторговельну безпеку держави як сукупність двох складових: експортної та імпоротної безпеки. При цьому експортна та імпортна безпеки у поєднанні з кредитно-інвестиційною безпекою дають нам зовнішньоекономічну безпеку.

Варто також акцентувати увагу на тісному взаємозв'язку зовнішньоекономічної та митної безпеки – поняттях, які перетинаються, але взаємно не поглинаються (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Співвідношення зовнішньоекономічної та митної безпеки як складових економічної безпеки держави

Як наголошує П. Пашко, під митною безпекою можна вважати стан захищеності економічних інтересів держави в галузі митної справи, який дає можливість у різних зовнішніх і внутрішніх умовах, незалежно від будь-яких загроз забезпечити:

- а) переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів;

б) здійснення митного регулювання, пов'язаного із встановленням та справлянням податків і зборів;

в) застосування процедур митного контролю та митного оформлення із застосуванням заходів митно-тарифного і нетарифного регулювання;

г) проведення боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил, а також виконання інших, покладених на митні органи завдань, з метою забезпечення потреб економіки для її гарантованого розвитку на підставі науково-технічного прогресу, збереження або швидкого оновлення виробництва в умовах надзвичайних ситуацій, задоволення потреб суспільства шляхом ефективної реалізації митної справи [10, с. 84].

Більш лаконічне визначення містить ст. 5 Митного кодексу України: «митна безпека – це стан захищеності митних інтересів України» [6].

Тоді митну безпеку також цілком можливо представити як сукупність трьох складових:

- 1) експортна безпеки;
- 2) імпортна безпека;
- 3) правоохоронна, яка стосується боротьби з контрабандою та порушеннями митних правил.

Враховуючи зазначене, можна сформулювати певне уявлення про місце зовнішньоторговельної безпеки держави в загальній системі безпеки (додаток Б).

Такий розподіл одних видів безпеки на інші, носить дещо умовний характер, зважаючи на те, що всі види безпеки дуже взаємопов'язані і одна без іншої не функціонує. Крім цього, сам сутнісний зміст та кількість складових частин того чи іншого виду безпеки можуть бути представлені іншим шляхом.

Таким чином, сутність економічної безпеки держави полягає у здатності національної економіки забезпечувати стабільний розвиток, ефективне функціонування та захист від внутрішніх і зовнішніх загроз, які можуть завдати шкоди національним інтересам держави в економічній сфері. Вона відображає рівень захищеності економічного потенціалу, критичної інфраструктури, фінансової системи, зовнішньоекономічних відносин та інституційно-

регуляторного середовища.

До ключових характеристик економічної безпеки належать стійкість економічних процесів, здатність держави підтримувати конкурентоспроможність, забезпечувати збалансованість ресурсів, а також ефективно реагувати на кризові явища та ризики.

У цьому контексті митне оформлення відіграє важливу роль як інструмент забезпечення економічної безпеки держави. Воно забезпечує контроль за переміщенням товарів через митний кордон, сприяє легальній зовнішньоторговельній діяльності та мінімізує ризики ухилення від сплати митних платежів. Ефективні процедури митного оформлення дозволяють запобігати проникненню на внутрішній ринок небезпечної та контрафактної продукції, протидіяти контрабанді та іншим порушенням митних правил. Крім того, сучасні підходи до митного контролю забезпечують оптимальне поєднання спрощення митних процедур та заходів безпеки у зовнішній торгівлі. Отже, митне оформлення виступає невід'ємним елементом державної політики у сфері економічної безпеки, забезпечуючи захист митних інтересів держави та належний рівень контролю за станом національної економіки.

1.2 Митні органи як суб'єкти забезпечення економічної безпеки держави

У системі органів публічного управління митні органи держави посідають важливе місце, оскільки саме вони здійснюють безпосередньо здійснюють митну справу та застосовують заходи регулювання зовнішньоекономічної діяльності, контролюють переміщення товарів через митний кордон. Однією з основних їхніх функцій є проведення митного оформлення, яке забезпечує законність та прозорість товарообігу, а також запобігає порушенням митних правил і ухиленню від сплати обов'язкових платежів. З огляду на це, митні органи фактично виступають першою ланкою у механізмі забезпечення економічної безпеки держави, оскільки своєю діяльністю вони впливають на стабільність бюджетних

надходжень, захист внутрішнього ринку та національних економічних інтересів.

Тому аналіз ролі митних органів як суб'єктів забезпечення економічної безпеки є важливим для розуміння ефективності державної митної політики та формування дієвих управлінських рішень у цій сфері. Загальне призначення та основні завдання митних органів України визначені ст. 544 Митного кодексу України [6].

Система митних органів в Україні має три управлінські рівні, кожен з яких відіграє свою важливу роль у здійсненні митного контролю та оформлення і у забезпеченні економічної безпеки держави у цілому. Державна митна служба України (далі – Держмитслужба) як центральний орган виконавчої влади займає найвищий рівень і відповідно здійснює управління іншими митними органами. На другому рівні знаходяться митниці як територіальні підрозділи Держмитслужби, а на найнижчому рівні – митні пости як відокремлені структурні підрозділи самих митниць (рис. 1.1).

Рис. 1.2. Трирівнева система управління митних органів України

Розглянемо кожен із трьох рівнів системи митних органів України у контексті нашого дослідження. Зокрема, Держмитслужба забезпечує реалізацію державної митної політики, зокрема забезпечує митну безпеку та захист митних інтересів України і створює сприятливі умови для розвитку зовнішньоекономічної діяльності, збереження належного балансу між митним

контролем і спрощенням законної торгівлі.

Також одним із основних завдань Держмитслужби є забезпечення реалізації державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування законодавства з питань митної справи, запобігання та протидії контрабанді, боротьби з порушеннями митних правил.

Держмитслужба відповідно до покладених на неї завдань забезпечує контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи під час переміщення товарів через митний кордон України, у пунктах пропуску, прикордонних районах, у виключній (морській) економічній зоні та на всій території держави. Вона забезпечує законність переміщення товарів і транспортних засобів, контролює застосування митних режимів та цільове використання товарів, поміщених у ці режими, що є важливою складовою забезпечення економічної та митної безпеки. Значну роль у цьому відіграє контроль за переміщенням товарів військового призначення та подвійного використання, а також заходи з недопущення переміщення контрафактної продукції та захисту прав інтелектуальної власності під час зовнішньоекономічної діяльності.

Держмитслужба реалізує функції щодо гарантування сплати митних платежів і контролює виконання зобов'язань, забезпечених гарантіями, що прямо впливає на стабільність бюджетних надходжень та фінансову безпеку держави. Вона бере участь у заходах інтегрованого управління кордоном, удосконалює процедури пропуску товарів і транспортних засобів та забезпечує виконання митних формальностей. Важливим напрямом діяльності є впровадження спрощених митних процедур і створення умов для полегшення торгівлі та сприяння транзиту, що підвищує ефективність зовнішньоекономічного обігу та зменшує ризики для економічної безпеки.

Держмитслужба здійснює контроль за доставкою товарів під митним контролем до митниць призначення, забезпечує дотримання правил переміщення валютних цінностей, а також здійснює державний контроль за нехарчовою продукцією при її ввезенні на митну територію України. Окреме значення має

контроль за переміщенням культурних цінностей та їх належним обігом.

Крім того, саме Держмитслужба організує допуск транспортних засобів і контейнерів до перевезення товарів під митними печатками й пломбами, що є елементом митної безпеки.

У сфері митного оформлення Держмитслужба розробляє сучасні технології здійснення митного контролю та оформлення, впроваджує нові технічні й спеціальні засоби, а також забезпечує контроль за їх застосуванням. Вона також видає дозволи на провадження митної брокерської діяльності та відкриття об'єктів митної інфраструктури, що формує основу для ефективно організації митних процедур та сприяє забезпеченню економічної безпеки держави.

Важливе місце у забезпеченні економічної безпеки посідає адміністрування митних платежів. Держмитслужба організує облік, контроль за їх нарахуванням і сплатою, забезпечує своєчасність, повноту та достовірність надходжень до бюджету, у тому числі після завершення митного контролю та митного оформлення. Держмитслужба контролює правильність визначення митної вартості, класифікації та країни походження товарів, здійснює перевірку автентичності документів та проводить документальні перевірки дотримання вимог митного законодавства, що зменшує ризики заниження бази оподаткування та ухилення від сплати платежів.

Також Держмитслужба бере участь у реалізації санкційної політики держави, застосовуючи спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи відповідно до рішень Ради національної безпеки і оборони України, що є важливим інструментом захисту національних економічних інтересів. Водночас вона застосовує до платників податків фінансові санкції за порушення митного законодавства, визначає податкові та грошові зобов'язання у передбачених законом випадках і може надавати розстрочення сплати митних платежів.

Крім того, Держмитслужба здійснює міжнародне співробітництво в частині протидії контрабанді та порушенням митних правил, обмінюється інформацією з іноземними митними та правоохоронними органами, а також перевіряє автентичність документів, що супроводжують переміщення товарів через митний

кордон України. Важливою складовою її діяльності є ведення митної статистики, аналіз товаропотоків та адміністрування Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності, що забезпечує аналітичну основу для прийняття рішень у сфері економічної політики та митного регулювання.

Держмитслужба здійснює контроль за застосуванням заходів тарифного та нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності під час пропуску товарів через митний кордон України та при їх випуску у відповідні митні режими, що є важливою складовою забезпечення економічної безпеки держави. Вона веде облік осіб, які здійснюють операції з товарами, а також організовує зберігання та розпорядження вилученими або виявленими під час митного контролю товарами, що прямо пов'язано з належним виконанням митних формальностей та запобіганням незаконному переміщенню товарів.

Важливим напрямом діяльності є розроблення пропозицій до проектів міжнародних договорів України та забезпечення виконання зобов'язань у сфері митної справи, а також адміністрування міжнародних договорів про вільну торгівлю та тарифних квот. Активна участь у міжнародному співробітництві, представлення України в міжнародних структурах сприяє підвищенню рівня митної безпеки та впровадженню сучасних стандартів контролю.

Держмитслужба забезпечує розвиток і технічний супровід інформаційних та телекомунікаційних систем, автоматизацію процедур митного контролю, впровадження електронних сервісів, а також функціонування системи «Єдине вікно для міжнародної торгівлі». Ці заходи суттєво підвищують ефективність митного оформлення, забезпечують прозорість процедур та зменшують корупційні ризики. Особливе значення має діяльність із проведення аналізу та управління ризиками, що дозволяє визначати оптимальні форми та обсяги митного контролю, виявляти ризикові зовнішньоекономічні операції та оперативно реагувати на потенційні загрози економічній і митній безпеці.

У контексті забезпечення правильності митних формальностей служба здійснює формування й ведення баз даних та реєстрів, збирає та аналізує інформацію щодо цінової динаміки на світових товарних ринках і забезпечує

митниці актуальними ціновими даними, що є необхідним для коректного визначення митної вартості товарів. Вона також реалізує політику захисту інформації та забезпечує функціонування захищених інформаційних систем, що підтримує цілісність даних, необхідних для митного контролю.

У сфері митного оформлення Держмитслужба контролює дотримання порядку застосування митних декларацій, організовує проведення митних експертиз і технічних досліджень, а також забезпечує збір та стягнення митних платежів у разі їх несвоєчасної чи неповної сплати. Більш того, Держмитслужба здійснює заходи з розвитку інфраструктури пунктів пропуску, їх технічного переоснащення та належного утримання, що створює умови для ефективного та безпечного переміщення товарів через митний кордон України [20].

Другий управлінський рівень системи митних органів України представлений 23 митницями. Основні завдання та функції митниць у контексті забезпечення економічної безпеки держави та здійснення митного оформлення розглянемо на прикладі Івано-Франківської митниці.

Так, Івано-Франківська митниця здійснює митну справу в зоні своєї діяльності (територія Івано-Франківської області), забезпечуючи реалізацію державної митної політики та політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні митного законодавства. До основних завдань митниці належить здійснення контролю за порядком та умовами переміщення товарів через митний кордон України, що є критично важливим для підтримки митної безпеки.

Митниця реалізує митний контроль та оформлення товарів, застосовує механізми тарифного і нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, а також справляння митних платежів. Забезпечується контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи під час переміщення товарів через митний кордон та після завершення операцій з контролю та оформлення, що охоплює контроль за застосуванням митних режимів. Івано-Франківська митниця забезпечує виконання митних формальностей, у тому числі електронне декларування, і здійснює контроль за правильністю заповнення митних декларацій. Окрім того, митниця застосовує сучасні технології здійснення

митного контролю та оформлення, включаючи нові види технічних і спеціальних засобів контролю та системи інтелектуального відеоконтролю. З метою спрощення процедур впроваджуються спрощені митні процедури, сприяючи полегшенню торгівлі та транзиту, а також здійснюється моніторинг діяльності авторизованих економічних операторів та надання їм спеціальних спрощень.

Економічна безпека держави забезпечується, зокрема, через контроль за правильністю визначення митної вартості товарів, класифікації та країни походження товарів, що переміщуються. Митниця організовує та здійснює ведення обліку й адміністрування митних та інших платежів, контроль за справлянням яких покладено на Держмитслужбу, а також проводить документальні перевірки дотримання законодавства з питань митної справи щодо своєчасності та повноти нарахування і сплати митних платежів. Також здійснюється контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон. Івано-Франківська митниця прогнозує та аналізує надходження податків і обов'язкових платежів, а також застосовує до платників податків передбачені законом штрафні (фінансові) санкції за порушення митного законодавства.

У сфері протидії правопорушенням та митної безпеки митниця забезпечує запобігання та протидію контрабанді, а також боротьбу з порушеннями митних правил у зоні своєї діяльності. Здійснюється провадження у справах про порушення митних правил та складання протоколів про адміністративні правопорушення. Митниця вживає заходів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності та здійснює державний експортний контроль. Важливим елементом є державний контроль за нехарчовою продукцією при її ввезенні на митну територію України. Здійснюється контроль за дотриманням заборон та обмежень щодо переміщення окремих видів товарів, а також заходи для недопущення переміщення товарів, які не відповідають вимогам якості та безпеки. З метою виявлення та попередження порушень митних правил митниця, зокрема, організовує та провадить оперативно-розшукову діяльність, а також проводить аналіз та здійснює управління ризиками для визначення форм та

обсягів митного контролю [14].

Серед 23 митниць митної системи України (Вінницька, Волинська, Енергетична, Житомирська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Координаційно-моніторингова, Кропивницька, Львівська, Південна, Одеська, Південно-Східна, Полтавська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська), які мають зонами своєї діяльності, як правило, території областей, тільки Координаційно-моніторингова митниця не має митних постів і відповідно не здійснює митне оформлення товарів, а спрямована на виконання контрольних функцій та забезпечення економічної безпеки держави в частині своєї компетенції. Всі інші митниці мають від двох до кількох десятків митних постів (підрозділів митного оформлення).

Зокрема, Івано-Франківська митниця у своїй структурі має чотири митні пости, а саме: «Прикарпаття», «Калуш», «Долина» та «Коломия» [17].

Відповідно до ст. 547 Митного кодексу України, митний пост є митним органом, який входить до складу митниці як структурний підрозділ і в зоні своєї діяльності забезпечує виконання завдань, покладених на митні органи [6], і є ланкою найнижчого управлінського рівня митної системи України.

Митний пост будь-якої митниці Держмитслужби може складатись із різної кількості підрозділів митного оформлення або не мати жодного, проте виконує типові функції та завдання, які визначаються наказом Держмитслужби.

Основні функції митного посту (підрозділу митного оформлення) такі:

– здійснення митного контролю та митного оформлення, зокрема із застосуванням системи управління ризиками (покладається на всіх посадових осіб постів);

– проведення оцінки (повторної оцінки) відповідності підприємств критеріям та/або умовам для надання авторизації для поміщення товарів у митний режим імпорту (у частині процедури кінцевого використання), тимчасового ввезення, переробки на митній території, переробки за межами митної території, за митними деклараціями, планування та проведення моніторингу відповідності

підприємств вказаним критеріям зазначених авторизацій [26].

Таким чином, посадові особи митних постів по всій митній території України безпосередньо виконують митні формальності під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів, забезпечуючи тим самим економічну безпеку держави.

Підсумовуючи, слід зазначити, що державними органами, які безпосередньо здійснюють митну справу, є митні органи. Система митних органів України має трирівневу управлінську структуру, яка забезпечує економічну безпеку держави в частині компетенції. На найвищому управлінському рівні знаходиться Держмитслужба як центральний орган виконавчої влади, який забезпечує та здійснює контроль за дотриманням вимог законодавства з питань митної справи. Митниці Держмитслужби у зонах своєї діяльності виконують функції митних органів, зокрема забезпечують митний контроль та митне оформлення товарів. Проте безпосереднє виконання митних формальностей у процесі здійснення митного контролю та митного оформлення відбувається на першому управлінському рівні – в митних постах (підрозділах митного оформлення).

Зазначене свідчить, що інституційне забезпечення митного оформлення в Україні представлено досить розгалуженою системою митних органів, які завдяки виконання покладених на них функцій та завдань забезпечують митну безпеку і беруть безпосередню участь у забезпеченні економічної безпеки держави.

1.3 Нормативно-правове забезпечення процесу митного оформлення в Україні

Нормативно-правове забезпечення процесу митного оформлення в Україні є ключовим інституційним підґрунтям функціонування митної системи та реалізації державної митної політики. Саме нормативно-правова база визначає порядок переміщення товарів через митний кордон, встановлює процедури контролю, окреслює права та обов'язки учасників зовнішньоекономічної

діяльності, а також регламентує повноваження митних органів. Комплексність і узгодженість правових норм є необхідною умовою ефективності митного оформлення, яке, у свою чергу, безпосередньо впливає на рівень економічної безпеки держави, забезпечення належного контролю за товаропотоками та створення сприятливих умов для ведення бізнесу.

У контексті публічного управління нормативно-правове забезпечення митного оформлення виконує подвійну функцію: воно одночасно формує організаційно-правові рамки діяльності митних органів та забезпечує механізми державного впливу на зовнішньоекономічні процеси. Тому дослідження змісту, структури та особливостей правового регулювання митного оформлення є необхідним для розуміння ефективності державного управління у митній сфері й визначення напрямів її подальшого вдосконалення.

Загальна структура нормативно-правового забезпечення митного оформлення в Україні має багаторівневий характер і включає сукупність актів різної юридичної сили, що комплексно регулюють діяльність у митній сфері. На верхньому рівні перебувають конституційні норми, які визначають засади організації публічної влади, принципи функціонування органів державного управління та основи правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності (рис. 1.3).

Рис. 1.3. Ієрархія нормативно-правового забезпечення митного оформлення

Зокрема, Конституція України забезпечує нормативну базу для митного оформлення, визначаючи основні засади функціонування публічної влади та систему органів, відповідальних за реалізацію державної митної політики. Вона закріплює повноваження Верховної Ради України щодо встановлення принципів оподаткування та митної справи, що формує правові межі регулювання митних процедур. Конституційні норми також визначають повноваження Кабінету Міністрів України у сфері забезпечення проведення фінансової, економічної та митної політики, що включає організацію функціонування митних органів. Крім того, Основний Закон гарантує верховенство права та обов'язковість виконання законів, що забезпечує стабільність і передбачуваність правозастосування у процесі митного оформлення [5].

Наступним рівнем є міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, адже саме вони забезпечують гармонізацію національного митного законодавства з міжнародними стандартами та зобов'язаннями, зокрема у сфері спрощення процедур торгівлі та виконання митних формальностей.

До визначальних міжнародних документів, що формують правові засади митного оформлення в Україні, належать акти Всесвітньої митної організації (далі – ВМО) та багатосторонні угоди, спрямовані на уніфікацію та спрощення митних процедур. Насамперед це Міжнародна конвенція про спрощення та гармонізацію митних процедур (оновлена у 1999 році Кіотська конвенція) [49], яка визначає стандарти прозорого та ефективного митного контролю, та Рамкові стандарти безпеки та спрощення торгівлі [50], які є фактично продовженням Кіотської конвенції, але абсолютно самодостатнім документом, що стосується багатьох аспектів митної справи, у тому числі митного оформлення товарів.

Важливу роль відіграє також Стамбульська конвенція про тимчасове ввезення [46], що регламентує оформлення товарів у режимі тимчасового ввезення/вивезення. До міжнародних документів, що впливають на митне оформлення, належать Угода Світової організації торгівлі про спрощення процедур торгівлі [38] та положення Угоди про асоціацію між Україною та

ЄС [39], зокрема в частині гармонізації митного законодавства. Сукупність цих міжнародних актів забезпечує відповідність українських митних процедур світовим стандартам та сприяє інтеграції України у глобальні торговельні системи.

Ключовою ланкою нормативно-правової системи виступає Митний кодекс України, який визначає загальні принципи митної справи, встановлює порядок здійснення митного контролю й оформлення, закріплює правила переміщення товарів через митний кордон та регламентує діяльність митних органів. Окрім цього слід також зазначити, що ст. 3 Митного кодексу України встановлює особливості застосування законів України та інших нормативно-правових актів з питань митної справи [6].

Так, у процесі здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення, що переміщуються через митний кордон України, застосуванню підлягають виключно норми законів України та інші нормативно-правові акти у сфері митної справи, чинні на дату прийняття митним органом відповідної митної декларації. У випадках, коли законодавством України передбачена можливість виконання митних формальностей без подання митної декларації, діють положення нормативних актів з питань митної справи, актуальні на момент фактичного виконання таких формальностей.

Особливе значення має принцип дії норм права в часі. Так, положення законів України, які пом'якшують або скасовують відповідальність особи за порушення митних правил, передбачених Митним кодексом України, мають зворотну силу. Це означає, що такі норми поширюються також на правопорушення, вчинені до набрання ними чинності. Водночас норми, що встановлюють нову або посилюють існуючу відповідальність, не мають зворотної дії, що узгоджується з конституційними засадами юридичної визначеності та недопустимості погіршення становища особи заднім числом.

Окремо законодавець визначає підхід до вирішення колізій та неоднозначного тлумачення норм. У разі якщо положення законів України чи

інших нормативно-правових актів у сфері митної справи допускають множинне трактування прав і обов'язків підприємств та громадян, які переміщують товари або транспортні засоби комерційного призначення через митний кордон України чи здійснюють операції з товарами під митним контролем, а також прав і обов'язків посадових осіб митних органів, рішення у таких ситуаціях має прийматися на користь підприємств або громадян. Такий підхід відображає принцип презумпції правомірності дій приватних осіб та спрямований на забезпечення балансу між інтересами держави та учасників зовнішньоекономічної діяльності.

Поряд із Митним кодексом України важливе місце займають Податковий кодекс України та інші закони, що стосуються оподаткування, зовнішньоекономічної діяльності, технічного регулювання, а також захисту прав інтелектуальної власності, оскільки вони безпосередньо впливають на умови здійснення митного оформлення. Зокрема, Податковий кодекс встановлює порядок нарахування та сплати митних платежів, зокрема мита, ПДВ та акцизного податку, а також містить правила визначення бази оподаткування та податкових преференцій, що безпосередньо впливає на процедури митного контролю та оформлення [13].

Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» є базовим нормативним актом, що формує правові засади здійснення зовнішньоторговельних операцій та значною мірою визначає умови, в межах яких відбувається процес митного оформлення. У контексті здійснення митного оформлення товарів цей закон виконує кілька ключових функцій [30].

Насамперед, закон визначає правовий статус суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, включно з їхніми правами, обов'язками та гарантіями захисту. Це створює чіткі межі для взаємодії таких суб'єктів із митними органами та забезпечує прозорість процедур при переміщенні товарів через митний кордон.

Також даний закон встановлює принципи державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, зокрема режим ліцензування, квотування,

застосування спеціальних санкцій та інших інструментів торговельної політики. Саме ці механізми часто є підставами для додаткових митних формальностей, визначаючи необхідність подання певних дозволів, сертифікатів чи інших документів під час митного оформлення.

Норми закону «Про зовнішньоекономічну діяльність» регламентують умови здійснення імпорتنих та експортних операцій, включно з правилами укладення зовнішньоекономічних договорів, вимогами до їх істотних умов та порядком вирішення спірних ситуацій. Це забезпечує юридичну визначеність щодо правомірності переміщення товарів і є важливим підґрунтям для контролю митної вартості, країни походження товарів та дотримання торговельних обмежень.

Отже, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» виступає одним із нормативних фундаментів, що забезпечують правову визначеність, передбачуваність і прозорість процесу митного оформлення, регулюючи як діяльність суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, так і механізми державного впливу на зовнішньоторговельні операції.

Окремий пласт складають підзаконні нормативно-правові акти – постанови Кабінету Міністрів України, накази Міністерства фінансів України та Державної митної служби України. Вони деталізують процедури митного оформлення, визначають порядок застосування системи управління ризиками, організацію взаємодії між митними органами та учасниками зовнішньоекономічної діяльності в процесі виконання митних формальностей.

Зокрема, Постанова Кабінету Міністрів України від 21 травня 2012 року № 450 «Про затвердження Порядку здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення» (далі – Порядок № 450) є базовим підзаконним актом, що комплексно регламентує практичні процедури митного контролю та митного оформлення в Україні. Порядок № 450 деталізує механізм реалізації норм Митного кодексу України, встановлюючи послідовність дій митників і суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності під час переміщення товарів через митний кордон [26].

Документ також визначає основні етапи митного контролю, включно з поданням митної декларації, перевіркою документів та відомостей, проведенням ідентифікації товарів, застосуванням митних формальностей, а також прийняттям рішення щодо випуску товарів у відповідний митний режим. Особлива увага у Порядку № 450 приділяється формам митного контролю, серед яких документальна перевірка, митний огляд, переогляд, огляд транспортних засобів, контроль за дотриманням заборон та обмежень, а також інші спеціальні контрольні заходи.

Крім цього, Порядок № 450 регламентує процедури взаємодії між митними органами та іншими державними структурами, відповідальними за здійснення видів державного контролю, що проводяться під час митного оформлення (санітарно-епідеміологічний, ветеринарний, фітосанітарний, екологічний тощо). Документ встановлює порядок проведення оглядових операцій, визначає умови надання доступу до товарів та транспортних засобів, а також передбачає можливість використання технічних засобів митного контролю.

Загалом дана постанова Кабінету Міністрів України створює нормативну основу для уніфікованого, прозорого та ефективного здійснення митного контролю та оформлення, забезпечуючи практичну реалізацію митної політики держави та сприяючи прискоренню товарообігу, мінімізації корупційних ризиків та підвищенню рівня економічної безпеки України.

Наказ Міністерства фінансів України від 30 травня 2012 року № 651 «Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій на бланку єдиного адміністративного документа» (далі – Порядок № 651) є одним із основних відомчих нормативно-правових актів, що регламентує практичні аспекти здійснення митного оформлення в Україні. Документ детально визначає правила заповнення митної декларації, на підставі якої здійснюється митний контроль, приймаються рішення щодо митних формальностей та оформлюється випуск товарів у відповідний митний режим [22].

Порядок № 651 встановлює єдині вимоги до структури та змісту митної декларації, визначаючи призначення кожної її графи, порядок їх заповнення,

використання кодів та умовних позначень, а також вимоги до подання супровідних документів. Значна увага приділяється уніфікації процедур декларування, що забезпечує однаковий підхід митних органів по всій території України та зменшує ризик суб'єктивних рішень під час оформлення товарів.

Зазначений нормативний документ регламентує порядок декларування як у паперовій, так і в електронній формі, приділяючи особливу увагу вимогам до електронного декларування, яке є базовим стандартом сучасного митного оформлення. Порядок № 651 визначає технічні та процедурні аспекти подання електронної митної декларації, включно з використанням електронного цифрового підпису, правилами обміну інформацією між декларантом та митним органом. Важливою складовою Порядку № 651 є регламентація порядку внесення змін до митної декларації, її коригування, відкликання, а також оформлення додаткових декларацій. Це забезпечує гнучкість та юридичну визначеність процесу митного оформлення, дозволяючи декларантам законним чином уточнювати інформацію або усувати виявлені неточності.

У цілому Порядок № 651 формує нормативно-технологічну основу для коректного, уніфікованого та прозорого декларування товарів, що є необхідною умовою ефективного митного контролю та митного оформлення. Він забезпечує практичну реалізацію положень Митного кодексу України, сприяє стандартизації процедур, зменшенню адміністративного навантаження на бізнес та підвищенню якості державного управління у митній сфері.

Акцентуємо увагу на тому, що вище було згадано далеко не повний перелік нормативно-правових актів з питань митного оформлення. Зокрема, окремі накази Міністерства фінансів України будуть детально розглядатись у наступних розділах. Важливим елементом нормативного забезпечення є також відомчі інструкції, методичні рекомендації та роз'яснення, що спрямовані на уніфікацію практики застосування митного законодавства. Разом ці акти формують цілісну нормативно-правову основу, яка має забезпечити прозорість і ефективність процесу митного оформлення, а також сприяти реалізації державної митної політики та досягненню стратегічних цілей економічної безпеки України.

Таким чином, нормативно-правове забезпечення митного оформлення в Україні виступає фундаментальною складовою системи державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності та митного контролю. Воно створює правові та організаційні засади для виконання митних формальностей, регламентує права та обов'язки учасників зовнішньоторговельних операцій і визначає компетенцію митних органів. Така система має чітку ієрархічну структуру, що забезпечує взаємозв'язок між загальними принципами державного управління та конкретними митними процедурами.

Правове регулювання процесу митного оформлення забезпечує узгодженість дій суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та посадових осіб митних органів. Воно визначає порядок здійснення контролю за переміщенням товарів через державний кордон, організацію процедур декларування та перевірки, а також механізми взаємодії з іншими державними інституціями, що беруть участь у контрольних заходах.

У контексті забезпечення економічної безпеки держави нормативно-правове регулювання митного оформлення виконує стратегічну роль. Законодавчі норми гарантують контрольованість експортно-імпортних операцій, сприяють стабільності надходжень митних платежів до державного бюджету та мінімізації ризиків незаконного переміщення товарів. Крім того, ефективне правове забезпечення створює передумови для ведення зовнішньоекономічної діяльності, що сприяє розвитку національної економіки та зміцнює її конкурентоспроможність на світових ринках.

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ МИТНОГО КОНТРОЛЮ ТА МИТНОГО ОФОРМЛЕННЯ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

2.1 Особливості виконання окремих митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів

Ефективність функціонування митної системи держави значною мірою визначається якістю, повнотою та швидкістю виконання митних формальностей під час здійснення митного оформлення товарів. Саме ці процеси забезпечують дотримання встановлених правил переміщення товарів через митний кордон, запобігають порушенням митного законодавства та сприяють захисту економічних інтересів держави. У сучасних умовах інтенсифікації зовнішньоекономічних зв'язків зростає значення належної організації митних процедур, оскільки від їх ефективності залежить не лише швидкість та прозорість торговельних операцій, але й рівень економічної безпеки України.

Особливості виконання окремих митних формальностей потребують поглибленого аналізу, оскільки кожен етап митного контролю та оформлення має специфічні вимоги й правові норми, які визначають порядок і умови пропуску товарів через митний кордон. Забезпечення повноти та коректності здійснення таких формальностей є ключовою передумовою мінімізації ризиків, пов'язаних із неправомірним декларуванням, порушеннями митних правил, недостовірним визначенням митної вартості чи класифікації товарів. Відтак, удосконалення процедур митного оформлення та підвищення їх відповідності міжнародним стандартам стають важливими завданнями для органів публічного управління у сфері митної справи. Саме тому необхідно розглянути основні аспекти виконання окремих митних формальностей, їх нормативно-правове регулювання, практичні особливості застосування та значення для забезпечення економічної безпеки держави. Такий аналіз дозволить визначити ключові проблеми та напрями

оптимізації митних процедур у контексті сучасного публічного управління.

Зазначимо, що у розумінні Митного кодексу України, митне оформлення – це виконання митних формальностей, необхідних для випуску товарів та транспортних засобів комерційного призначення. У свою чергу, митні формальності – це сукупність дій, що підлягають виконанню відповідними особами і митними органами, а також автоматизованою системою митного оформлення з метою дотримання вимог законодавства України з питань митної справи [6]. Отже, сутність процесу митного оформлення полягає у виконанні митних формальностей як сукупності дій відповідних осіб або в автоматизованому режимі.

Зупинимось на окремих митних формальностях та порядку їх виконання, що регламентовано наказом Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631 «Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації за формою єдиного адміністративного документа» (далі – Порядок № 631) [21].

Так, Порядок № 631 визначає ключові поняття суб'єкти, задіяні у виконанні митних формальностей. Наприклад, підрозділ митного оформлення митного органу – це структурний підрозділ, посадові особи якого безпосередньо виконують митні формальності за митною декларацією. Також виділяються «підрозділ митних компетенцій» та «спеціалізований підрозділ», що можуть виконувати окремі митні формальності за дорученням або в складних випадках.

Даний документ розмежовує функціональні обов'язки залежно від типу митного органу та підрозділів. Митні формальності виконуються за місцем розташування підрозділу митного оформлення або спеціалізованих підрозділів. Водночас можливість виконання формальностей підрозділами митних компетенцій інших митниць передбачена в окремих випадках.

Важливе місце у Порядку № 631 відведено автоматизації митного оформлення. Зокрема, визначено, що в разі, коли ризик-аналіз системи вказує на відсутність потреби участі посадової особи митного органу, окремі митні формальності можуть виконуватись в автоматичному режимі без людського

втручання.

Крім того, документ передбачає стратегічне та тактичне планування автоматизації: розробка алгоритмів для автоматичного виконання формальностей, їх узгодження через Експертну комісію з автоматизованого виконання митних формальностей, а також критерії та процедури реалізації таких алгоритмів.

Документом передбачено, що декларант за допомогою інформаційного терміналу вводить електронні копії екземплярів декларації та, при необхідності, додаткових документів (наприклад, документів митної вартості, свідоцтв походження) в автоматизовану систему митного оформлення.

Зареєстрована декларація (або її електронна копія) має бути передана разом з іншими документами посадовій особі підрозділу митного оформлення, яка відповідає за прийом таких декларацій. Особливістю також є встановлений ліміт часу: реєстрація митної декларації здійснюється не більше ніж за одну годину з моменту її введення в систему.

Слід також зазначити, що Порядок № 631 передбачає використання системи управління ризиками для аналізу інформації, яка міститься в електронних копіях декларацій, а також подальше направлення до спеціалізованих підрозділів, якщо виявляються складні виконання митних формальностей.

Порядок № 631 також регламентує формальні дії, які мають бути виконані після завершення процедури митного оформлення: проставлення печатки «Під митним контролем», підпис посадової особи підрозділу митного оформлення, зазначення часу завершення процедури, внесення відміток у електронні копії декларацій та передача електронних копій в Єдину автоматизовану інформаційну систему митних органів (далі – ЄАІС).

Також передбачено обмін документами (оригінали або копії) між митним органом і декларантом, включно з актами огляду, відвантажувальними специфікаціями та інформаційними аркушами.

Окрему увагу нормативний акт приділяє митному контролю після завершення виконання митних формальностей: після випуску товарів можливий

документальний контроль відповідно до Митного кодексу України.

Крім того, Порядок № 631 містить спеціальний розділ, присвячений особливостям виконання митних формальностей за попередньою митною декларацією. Він регулює порядок подання такої декларації (в електронній чи паперовій формі), реєстрації, постановки на контроль в Єдиній автоматизованій системі митного оформлення, а також процедури випуску товарів за попередньою митною декларацією, якщо немає потреби надання додаткових документів.

Також документ передбачає механізми внесення змін або відкриття митної декларації: відповідні дії можуть здійснюватися декларантом до завершення митного оформлення, а також через оформлення аркуша коригування після оформлення митної декларації.

Таким чином, Порядок № 631 визначає посадові обов'язки митників, інституційну структуру для виконання митних формальностей, а також процедурні моменти щодо технічної обробки митних декларацій та ризик-орієнтованого митного контролю.

Проте, на нашу думку, одними із найбільш важливих положень даного документу є регламентація загальної послідовності виконання митних формальностей під час оформлення митної декларації. Так звана «етапність» митного оформлення, яка передбачала виконання митних формальностей окремими підрозділами митниці з відповідними відмітками у паперових примірниках митних декларацій, залишилась у минулому. На сьогоднішній день згідно Митного кодексу України та інших підзаконних нормативно-правових актів митне оформлення здійснюється одноосібно посадовими особами підрозділів митного оформлення, за деякими винятками, коли відбувається передання виконання митних формальностей за митною декларацією до спеціалізованого підрозділу або підрозділу митних компетенцій). Так, у випадках, передбачених законодавством України з питань митної справи, у складних випадках виконання митних формальностей, а також на вимогу спеціалізованого підрозділу або підрозділу митних компетенцій підрозділ митного оформлення передає виконання окремої митної формальності за митною декларацією до

такого підрозділу.

Саме п.п. 4.5 Порядку № 631 визначено, які митні формальності і у якій послідовності мають бути виконані для завершення митного оформлення митної декларації.

Так, у процесі митного оформлення митної декларації здійснюється комплекс формальностей, спрямованих на перевірку її відповідності вимогам законодавства та забезпечення належного контролю за переміщенням товарів через митний кордон. Насамперед перевіряється дотримання встановлених строків подання митної декларації, а також наявність передбачених законодавством відміток, що підтверджують завершення переміщення товарів відповідно до даних, зазначених у графі 40 декларації.

Важливим елементом контролю є автоматизоване співставлення даних, поданих у електронній копії митної декларації та в супровідних документах. Зокрема здійснюється перевірка реквізитів уповноваженого банку, правильності вказаного валютного курсу, а також відсутності чинних санкцій щодо українського чи іноземного суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Декларація також співставляється з інформацією про раніше оформлені відмови, електронними дозвільними документами інших державних органів, відомостями про нарахування та забезпечення сплати митних платежів, а також інформацією, отриманою від іноземних митних та інших правоохоронних та контролюючих органів.

Окрему групу процедур становлять формальності, пов'язані із застосуванням системи управління ризиками. За допомогою автоматизованої системи проводиться оцінка ризиків на основі аналізу електронних копій митних декларацій та документів щодо митної вартості товарів.

Крім того, під час оформлення перевіряється правильність класифікації товарів згідно з УКТЗЕД, визначення країни їх походження, а також відповідність задекларованих товарів вимогам нетарифного регулювання, включно з наявністю необхідних дозвільних документів. Здійснюється також контроль щодо можливого внесення товарів до митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності.

Завершальним блоком митних формальностей є перевірка обґрунтованості застосування податкових пільг та правильності визначення митної вартості товарів, що забезпечує достовірність визначення бази нарахування митних платежів та мінімізує фіскальні ризики (рис. 2.1).

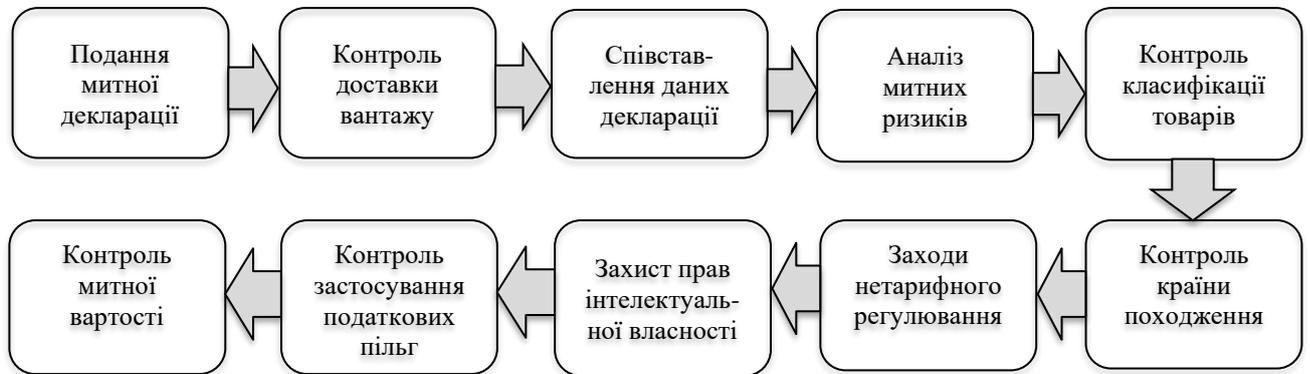

Рис. 2.1. Загальна схема послідовності виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення митної декларації

У цілому виконання більшості митних формальностей регламентується безпосередньо нормами Митного кодексу України, проте існує низка інших підзаконних актів, які були розроблені з метою деталізації порядку дій уповноважених посадових осіб митних органів під час здійснення митного оформлення.

Зокрема, наказ Міністерства фінансів України № 281 від 09.06.2020 року встановлює Порядок застосування заходів сприяння захисту прав інтелектуальної власності (далі – ПІВ) під час митного оформлення товарів, а також регламентує взаємодію митних органів із правовласниками, декларантами та іншими зацікавленими сторонами.

Нормативний документ прописує процедуру прийняття рішення про призупинення митного оформлення товарів у разі виявлення підстав для підозри у порушенні ПІВ. Також встановлюється механізм комунікації митниці з правовласниками: правовласник має право подавати заяву про сприяння захисту своїх майнових прав шляхом реєстрації об'єкта інтелектуальної власності до «митного реєстру об'єктів права інтелектуальної власності» в автоматизованій системі митних органів.

Крім того, документ передбачає взаємодію всіх зацікавлених сторін під час огляду підозрілих товарів: митні органи зобов'язані залучати правовласників до процедур, наприклад, при відборі зразків для подальшого підтвердження прав. У разі підтвердження факту порушення ПІВ, затверджений Мінфіном порядок визначає подальші дії: митні органи можуть на підставі рішення знищити товари або накладити інші заходи, а також інформувати правовласників про результати.

Наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 649 «Про затвердження Порядку використання в митних органах дозволів і висновків Державної служби експортного контролю України та їх електронних копій» регламентує, як митні органи повинні перевіряти та використовувати електронні копії дозволів і висновків, виданих Державною службою експортного контролю України, під час митного контролю й оформлення товарів, що підлягають експортному контролю, а також визначає порядок підтвердження аутентичності таких документів митними органами [22].

Традиційно найбільш чутливий і в той же час важливий блок митних формальностей – за напрямом контролю митної вартості товарів. У цьому контексті слід вказати на наказ Державної митної служби України № 476 від 01.07.2021, який регламентує алгоритми дій посадових осіб митниць під час контролю правильності визначення митної вартості на етапі митного оформлення та після його завершення. Зазначені методичні рекомендації містить практичні інструкції з аналізу ризиків, послідовності перевірок документів і процедурних кроків при прийнятті рішення про коригування митної вартості [18].

Наказ Державної митної служби України № 253 від 13.07.2020 «Про затвердження Порядку направлення до Держмитслужби запитів митниць щодо проведення перевірки документів про походження товару» регламентує, як митні органи мають звертатися до центрального апарату Держмитслужби з запитом для перевірки сертифікатів чи інших документів походження товарів [27].

Окремо необхідно зупинитись на групі митних формальностей щодо проведення митних оглядів, які можуть здійснюватися посадовими особами митного органу у порядку, встановленому Міністерством фінансів України, а

також в інших випадках, встановлених відповідно до Митного кодексу України та законів України [21].

Так, наказом Міністерства фінансів України затверджено Порядок проведення огляду та переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення [27].

Основне з того, що регламентовано даним документом, є таке:

- загальні підходи до прийняття рішення про огляд або переогляд товарів і транспортних засобів;
- організацію самого огляду, включно з технічними й процедурними аспектами;
- особливості огляду відповідно до норм Митного кодексу України, зокрема частини п'ятої статті 338, що стосуються повторного огляду (переогляду).

Тобто вказаний наказ Мінфіну встановлює формалізовану процедуру контролю митними органами переміщених через кордон товарів і комерційних транспортних засобів, спрямовану на підвищення прозорості, ефективності митного контролю та зменшення ризиків невідповідностей чи порушень.

Таким чином, процес митного оформлення полягає у виконанні митних формальностей як сукупності дій посадових осіб митних органів або за допомогою автоматизованих систем. Однією із таких систем є автоматизована система управління ризиками, що забезпечує формування переліку митних формальностей по електронним митним деклараціям, які подаються до автоматизованої системи митного оформлення. Посадові особи підрозділів митного оформлення виконують митні формальності одноосібно, за винятком окремих випадків, коли виконання окремих митних формальностей передається до спеціалізованих підрозділів митниці. Це, як правило, складні випадки виконання митних формальностей, що потребують вузькопрофільних знань за окремими напрямками митної справи (контроль правильності визначення митної вартості, класифікації, країни походження товарів, захист прав інтелектуальної власності, експортний контроль тощо) і передбачені нормативно-правовими актами чи інструктивними документами Держмитслужби.

2.2 Аналіз результатів митного оформлення в контексті забезпечення економічної безпеки України

У контексті забезпечення економічної безпеки держави результати митного оформлення доцільно оцінювати на основі сукупності загальних показників діяльності митних органів України, які відображають ефективність здійснення митної справи, дотримання вимог законодавства та спроможність системи протидіяти ризикам у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Насамперед такими показниками є обсяг митних платежів, фактично перерахованих до державного бюджету, оскільки рівень фіскальної результативності митного оформлення прямо впливає на стабільність фінансової системи та загальний стан економічної безпеки. Важливим елементом цього аналізу є співвідношення прогнозних і фактичних надходжень, динаміка змін обсягів оподаткованого імпорту та характер застосування пільгових режимів оподаткування. Дослідження обґрунтованості й ефективності надання податкових пільг чи звільнення від оподаткування окремих категорій товарів, дає змогу оцінити, наскільки такі інструменти сприяють економічному розвитку та не створюють загроз для бюджетної стабільності чи мінімізації податкових зобов'язань.

Так, у 2024 році митні органи України забезпечили надходження до державного бюджету у розмірі 591,7 млрд грн податкових платежів, сплачених суб'єктами господарювання та фізичними особами як у процесі митного оформлення товарів, так і після його завершення. Понад 99% цих надходжень становили митні платежі з імпорту товарів. Упродовж зазначеного року митними органами було здійснено оформлення 31,26 млн тонн іноземних товарів, ввезених на митну територію України, що перевищує показник 2023 року на 1,9% (або на 0,59 млн тонн) [2].

У той же час слід зазначити, що митні органи при цьому забезпечили надходження до державного бюджету на рівні 94% планових показників, встановлених для Держмитслужби в рамках доручень Мінфіну. Але при цьому у порівнянні з 2023 роком обсяг митних надходжень збільшився на 132 млрд грн.

Такий результат став можливим завдяки перевищенню плану в перші місяці року, тоді як у другому півріччі жодного разу не вдалося досягти встановлених індикативів [32].

Необхідно зазначити, що у 2024 році загальний фізичний обсяг оподаткованого імпорту, тобто ввезення товарів, щодо яких під час митного оформлення сплачувався принаймні один податок, збільшився на 12,5% порівняно з попереднім роком. Водночас у вартісному вимірі обсяги товарів, випущених у вільний обіг зі сплатою податків, продемонстрували зростання на 9%, а сума митних надходжень, розрахована в доларовому еквіваленті, підвищилася на 17% (рис. 2.2).

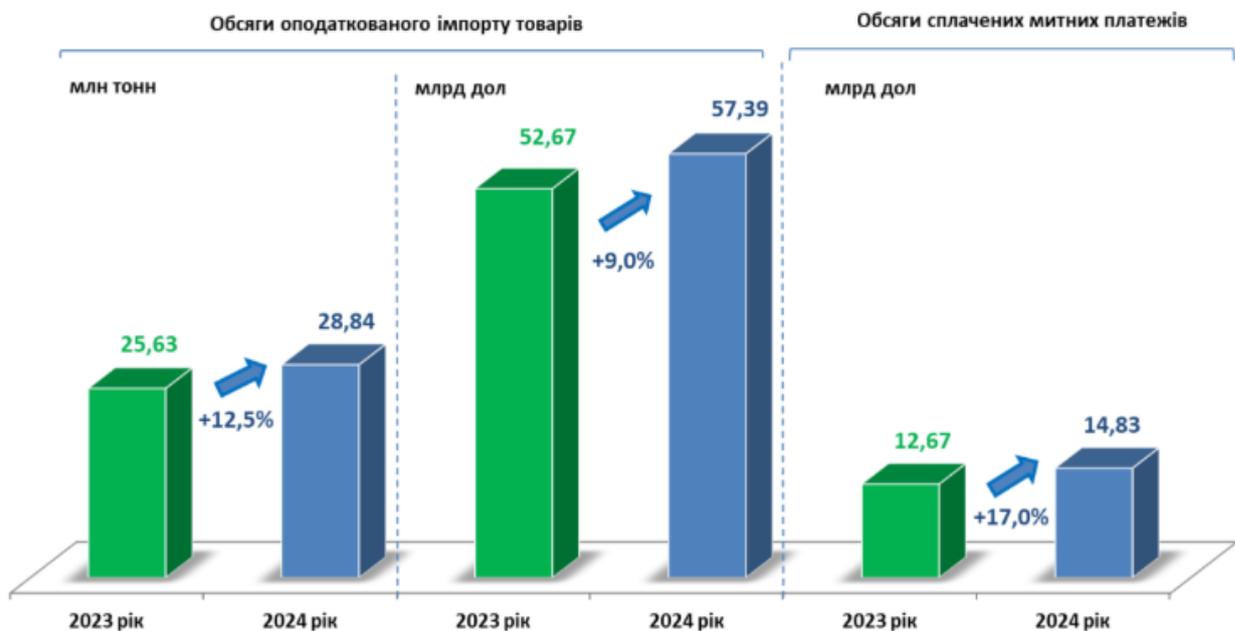

Рис. 2.2. Динаміка обсягів оподаткованого імпорту та сплачених при їх митному оформленні митних платежів [2]

Серед ключових чинників, що визначили динаміку надходжень митних платежів у 2024 році, слід виокремити як коригування податкового режиму для окремих категорій товарів (зокрема, відновлення з другої половини 2023 року повного оподаткування пального та розширення у 2024 році переліку товарів, імпорту яких звільняється від сплати податків), так і низку об'єктивних факторів, пов'язаних із триваючою війною та загальносвітовими тенденціями зміни цін на сировину.

Найбільш істотне розширення обсягів податкових пільг під час імпорту у 2024 році було зафіксовано за окремими категоріями товарів. Передусім це стосується продукції оборонного призначення, щодо якої обсяг звільнення від митних платежів зріс на 68%, що у грошовому вимірі становить додаткові 40,8 млрд грн (з 60,0 млрд грн у 2023 році до 100,8 млрд грн у 2024 році). Помітне зростання відбулося також щодо підакцизної сировини для виробництва тютюнових виробів та алкогольних напоїв – на 19%, або на 9,2 млрд грн (із 48,7 млрд грн до 57,9 млрд грн відповідно).

Схожа тенденція спостерігалась і у сфері імпорту електромобілів, де обсяг пільг збільшився на 30%, що еквівалентно 2,5 млрд грн (від 8,1 млрд грн у 2023 році до 10,6 млрд грн у 2024 році). Крім того, на 29% зросли пільги щодо товарів, призначених для відновлення енергетичної інфраструктури та забезпечення «енергетичної стійкості населення», що становить приріст на 2,4 млрд грн (з 8,5 млрд грн до 10,9 млрд грн) [32].

Таким чином, основні напрями збільшення податкових пільг були пов'язані з оборонною сферою, енергетичною безпекою та окремими соціально значущими категоріями імпорту (рис. 2.3).

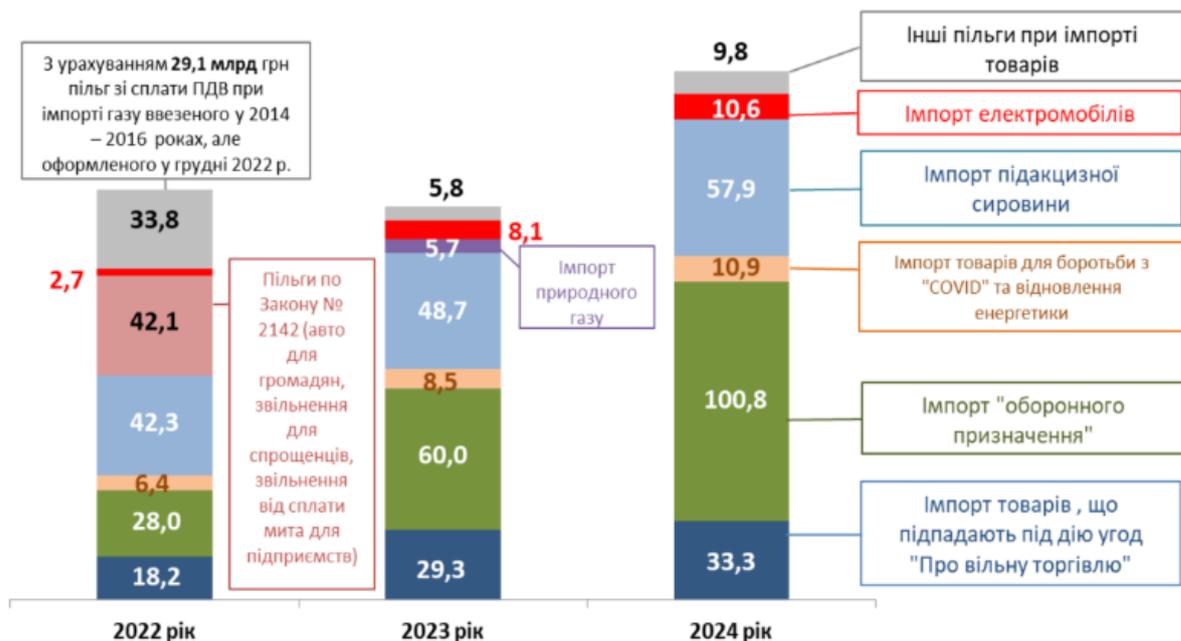

Рис. 2.3. Обсяги пільг зі сплати митних платежів наданих при імпорті товарів, млрд грн [2]

Держмитслужба у 2024 році здійснила комплекс заходів, спрямованих на вдосконалення механізмів пост-митного контролю та підвищення ефективності планування документальних перевірок, зокрема шляхом подальшого розвитку системи управління ризиками. У межах рекомендаційно-технічного пілотного проекту митниці ініціювали пост-митний контроль за 3015 митними деклараціями, а завершили його щодо 2889 декларацій. У 2136 випадках, що становить 74% від кількості завершених процедур пост-митного контролю, було встановлено подання недостовірних відомостей у деклараціях. За результатами доперевірочного аналізу митних оформлень та виявлення можливих порушень митного законодавства митниці Держмитслужби забезпечили додаткові надходження митних платежів до державного бюджету в обсязі 128,3 млн грн. З цієї суми 62,8 млн грн було сплачено декларантами добровільно за результатами проведеного у 2024 році пост-митного контролю [3, с. 48].

Крім того, у 2024 році завдяки комплексній роботі митних органів, спрямованій на підвищення контролю за повнотою декларування та правильністю оподаткування імпортованих товарів, а також за обґрунтованістю застосування податкових пільг (у тому числі через розширення інформаційної взаємодії з податковими та правоохоронними органами), суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності після завершення митного оформлення ініціювали внесення змін до вже оформлених декларацій. У результаті цього до державного бюджету було додатково сплачено майже 3 млрд грн податків (рис. 2.4).

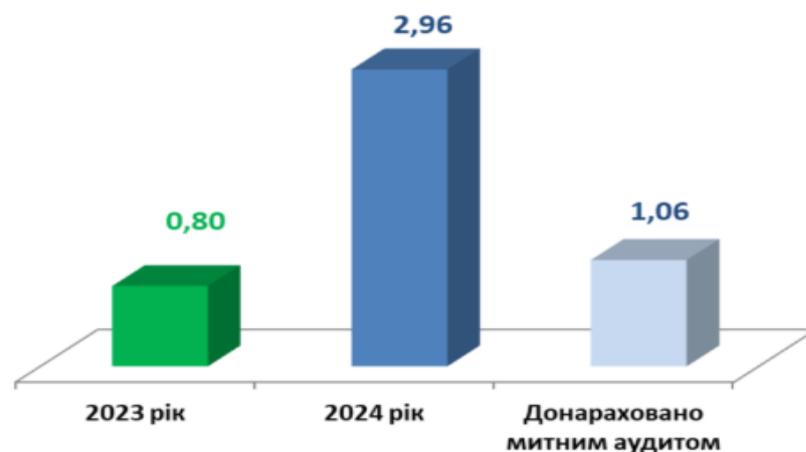

Рис. 2.4. Обсяги нарахованих та сплачених митних платежів після завершення митного оформлення товарів, млрд грн [2]

Важливими результативними показниками також виступають кількість та структура митних декларацій, середній час митного оформлення, рівень автоматизації процедур і частка декларацій, випущених з використанням автоматизованих систем без участі посадових осіб тощо. Дані характеристики відображають реальну швидкість та спрощення митних процедур, що має суттєве значення для забезпечення належного бізнес-клімату, скорочення операційних витрат для підприємств та мінімізації корупційних ризиків.

Так, динаміка оформлення митних декларацій у 2020–2024 рр. демонструє відчутний вплив повномасштабної військової агресії РФ, що розпочалася у 2022 році. У 2020–2021 рр. спостерігалось зростання кількості декларацій як на ввезення, так і на вивезення, однак із 2022 року відбувся різкий спад обсягів оформлення за більшістю типів декларацій. У 2023–2024 рр. відбувається часткове відновлення показників – помітне зростання оформлень на ввезення та невелике збільшення внутрішнього транзиту. Водночас обсяги експорту залишаються нижчими за довоєнні, а прохідний транзит продовжує скорочуватися, що свідчить про тривалі бар'єри на міжнародних транспортних коридорах і зміну напрямів зовнішньої торгівлі. Загалом динаміка відображає адаптацію митної системи до умов воєнного часу, однак рівень активності у сфері переміщення товарів усе ще не повернувся до показників, характерних для довоєнного періоду (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість оформлених митних декларацій за 2014 – 2024 рр., шт

Кількість оформлених митних декларацій різних типів	Рік				
	2020	2021	2022	2023	2024
На ввезення (надходження)	3 050,8	3 568,7	2 501,3	2 540,3	2 857,6
На вивезення (пересилання)	985,1	1 088,5	929,8	950,0	878,2
На внутрішній транзит (каботаж)	89,3	106,8	22,5	12,8	14,6
На прохідний транзит	339,4	395,3	79,2	14,5	7,4

Джерело: складено автором на основі [32]

Дані щодо переміщення вантажів за 2023 – 2024 рр. свідчать про загальне незначне зниження інтенсивності переміщення транспортних засобів через митний кордон України у 2024 році порівняно з 2023 роком, що залишається наслідком триваючих обмежень воєнного часу, перебудови логістики та зміни транспортних маршрутів. Загальний обсяг пропущених транспортних засобів на в'їзд і виїзд скоротився з 9,7 млн до 9,0 млн одиниць. Зменшення майже пропорційне як для в'їзду, так і для виїзду, що відображає стабільно нижчий рівень мобільності товарних потоків у порівнянні з довоєнними трендами. У розрізі окремих видів транспорту також простежуються змішані тенденції. Найбільше падіння зафіксовано в категорії автотранспорту – з 8 232,4 тис. до 7 670,2 тис. одиниць (таблиця 2.2).

Таблиця 2.2

Окремі показники спеціальної митної статистики переміщення транспортних засобів через митний кордон України

Показник	Одиниця виміру	2023 рік	2024 рік
<i>Пропущено через митний кордон України транспортних засобів:</i>	<i>млн од.</i>	<i>9,7</i>	<i>9,0</i>
на вв'їзд	млн од.	4,9	4,6
на вив'їзд	млн од.	4,8	4,4
<i>Пропущено через митний кордон України транспортних засобів:</i>	<i>тис. од.</i>	<i>9 714,8</i>	<i>9 037,1</i>
залізничних вагонів	тис. од.	1 391,0	1 277,4
морських суден	тис. од.	9,2	10,5
річкових суден	тис. од.	33,4	34,4
автотранспорту	тис. од.	8 232,4	7 670,2
повітряних суден	тис. од.	0,1	0,2
інших транспортних засобів	тис. од.	48,7	44,4

Джерело: складено автором на основі [32]

Такі показники є цілком логічними, оскільки саме автомобільні перевезення найсильніше залежать від стану дорожньої інфраструктури, безпекової ситуації та роботи пунктів пропуску. Залізничні перевезення також скоротилися, але більш помірно – з 1 391,0 тис. до 1 277,4 тис. вагонів, що пов'язано зі стабільною

роботою «Укрзалізниці» як ключового каналу експорту та імпорту під час війни. Показники морських і річкових суден, навпаки, демонструють невелике зростання. Збільшення кількості морських суден із 9,2 до 10,5 тис. одиниць та річкових – із 33,4 до 34,4 тис. вказує на поступове відновлення альтернативних логістичних маршрутів, зокрема на тлі запуску тимчасових коридорів у Чорному морі. Зростання пропусків авіаційних суден є суто статистичним і не свідчить про відновлення регулярних перевезень, оскільки український повітряний простір для цивільної авіації залишається закритим.

Таким чином, у 2024 році транспортна активність через митний кордон України загалом дещо знизилася, проте одночасно спостерігається поступове переорієнтування на більш безпечні та стабільні канали перевезень, що відповідає умовам воєнного стану та адаптації логістичної системи держави.

До важливих індикаторів результативності митного оформлення як інструменту забезпечення митної безпеки держави належить також обсяг та види виявлених правопорушень, пов'язаних із недекларуванням, заниженням митної вартості, порушенням правил переміщення товарів чи зловживанням пільговими режимами. Аналіз цих показників дає змогу оцінити дієвість системи митного контролю та управління ризиками, її здатність виявляти загрози економічній безпеці й протидіяти незаконним схемам у сфері імпорту та експорту.

Зокрема, у 2024 році внаслідок аналітично-пошукової роботи та цілеспрямованих контрольних заходів митні органи встановили 9 409 випадків порушення митних правил. Загальна вартість предметів правопорушень перевищила 18 млрд грн, що у два рази більше, ніж у відповідному періоді 2023 року. Протягом року митницями самостійно розглянуто 2 680 справ про порушення митних правил. За їх результатами накладено адміністративні стягнення у вигляді штрафів на суму 86,4 млн грн, з яких фактично стягнуто 78,7 млн грн з урахуванням виконання рішень за попередні періоди.

До судових органів для подальшого розгляду митниці передали 5 306 справ на суму близько 18 млрд грн. За підсумками судових рішень накладено стягнення (конфіскація товарів та штрафи) на суму 3,8 млрд грн. До державного бюджету

загалом надійшло 179 млн грн від сплачених штрафів (як митницею, так і судами), а також від реалізації конфіскованого майна. Окремо за процедурою компромісу у справах про порушення митних правил перераховано майже 70 млн грн – на суму, еквівалентну накладеним штрафам.

У сфері протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із контрабандою товарів, митні органи також здійснювали активну роботу. За результатами відповідних заходів до територіальних підрозділів Бюро економічної безпеки України було направлено 24 повідомлення про виявлені діяння з ознаками злочину, передбаченого статтею 201-4 Кримінального кодексу України, а також 10 повідомлень щодо можливих порушень, що підпадають під статтю 201-3 Кримінального кодексу України [3, с. 53].

За офіційними даними Державної митної служби України та міжнародних проєктів технічної допомоги (EU4PFM, USAID), протягом останніх років спостерігається поступове скорочення часу митного оформлення та зростання ступеня цифровізації процесів. Зокрема, середній час митного оформлення імпорتنих декларацій у 2021–2023 рр. переважно становив від однієї до двох годин, а експортних – менш ніж одну годину за умови відсутності додаткових перевірок. У разі застосування поглибленого контролю цей показник зростав від кількох годин до декількох діб, що є типовим для світової практики [35, с. 13].

Поряд із цим цифровізація митних процедур стала одним із ключових напрямів модернізації митної системи. В Україні понад 98% митних декларацій оформлюються в електронному вигляді, що забезпечує майже повну відмову від паперового документообігу та сприяє підвищенню прозорості й передбачуваності митних операцій. Важливою складовою цього процесу є автоматизований випуск митних декларацій (auto-release), який впроваджується відповідно до кращих міжнародних стандартів. У 2021 році частка декларацій, випущених у повністю автоматичному режимі, становила близько 5–7%, однак упродовж 2022–2023 років цей показник зріс до 12–20% за рахунок розширення переліку митних формальностей, які можуть виконуватися без участі посадових осіб. За оцінками Держмитслужби, у 2024 році частка автоматично випущених декларацій досягла

приблизно 25%, що свідчить про поступове впровадження сучасних елементів електронного адміністрування та зменшення можливостей для корупційних ризиків [2].

Сукупність цих показників відображає суттєве підвищення ефективності та прозорості митного адміністрування в Україні. Скорочення часу митного оформлення знижує операційні витрати бізнесу та сприяє прискоренню митних процедур. Високий рівень автоматизації та збільшення частки декларацій, випущених у вільний обіг без участі людини, підсилює об'єктивність митного контролю, мінімізує вплив людського фактору та створює умови для більш повного дотримання законодавства.

Таким чином, сукупність вище проаналізованих індикаторів дозволяє здійснити комплексний аналіз ефективності митного оформлення як інструменту забезпечення економічної безпеки України та визначити напрями вдосконалення організаційно-правових засад функціонування митних органів в умовах сучасних викликів та загроз.

2.3 Зарубіжний досвід здійснення митного контролю та митного оформлення товарів

Актуальність вивчення зарубіжного досвіду здійснення митного контролю та митного оформлення товарів зумовлена зростаючою конкуренцією у сфері міжнародної торгівлі, інтенсифікацією зовнішньоекономічної діяльності та підвищенням вимог до держав щодо забезпечення економічної безпеки. У сучасних умовах національні митні системи вже не можуть функціонувати ізольовано: ефективність митного контролю значною мірою залежить від здатності держави інтегрувати найкращі міжнародні практики, адаптувати їх до власних інституційних особливостей та забезпечувати відповідність міжнародним стандартам.

Для України вивчення зарубіжних підходів є особливо важливим у контексті євроінтеграційного курсу, виконанням зобов'язань в рамках Угоди про

асоціацію з ЄС та необхідності гармонізації митного законодавства з нормами ЄС та ВМО. Сучасні моделі митного контролю провідних країн ґрунтуються на ризик-орієнтованому підході, спрощенні митних процедур, розвинутій міжвідомчій координації та широкому застосуванні інструментів попереднього обміну інформацією. Їхня ефективність підтверджується не лише скороченням часу митного оформлення, а й підвищенням рівня виявлення правопорушень, зміцненням довіри між державою та бізнесом та зменшенням можливостей для корупційних проявів. Тому для нашої держави вивчення таких практик має безпосереднє прикладне значення, оскільки саме митна сфера залишається одним із ключових елементів механізму забезпечення економічної безпеки. Значні обсяги міжнародної торгівлі, актуальність протидії контрабанді та ухиленню від сплати митних платежів, а також необхідність прискорення легальної торгівлі потребують впровадження ефективних митних процедур. Зарубіжний досвід дозволяє ідентифікувати моделі управління митними ризиками, організаційні рішення та технологічні інструменти, які можуть бути адаптовані для українських умов з метою підвищення результативності митного контролю.

Отже, системне вивчення, порівняння та імплементація кращих світових практик у сфері митного контролю та оформлення є стратегічно важливим напрямом модернізації митної системи України. Воно сприяє не лише розвитку ефективних митних процедур, а й створює передумови для зміцнення економічної безпеки держави, посилення її конкурентоспроможності та інтеграції до глобального та європейського економічного простору.

Так, сучасний досвід США у сфері митного контролю та митного оформлення є одним із найбільш вагомих у світі та ґрунтується на поєднанні високого рівня цифровізації, ризик-орієнтованого управління та стратегічного підходу до модернізації митної системи. Центральну роль у цьому процесі відіграє Служба митного і прикордонного контролю США (U.S. Customs and Border Protection, CBP), яка реалізує комплексну політику сприяння легальній торгівлі та протидії порушенням. Важливим елементом є стратегічна ініціатива «Митна система 21 сторіччя», спрямована на трансформацію митних процедур

відповідно до сучасних глобальних викликів. Ця концепція передбачає посилення прозорості ланцюгів постачання, розширення механізмів попереднього обміну даними, удосконалення механізмів управління ризиками та оптимізацію взаємодії між державними інституціями та бізнесом. У межах її реалізації СВР впроваджує інструменти, що забезпечують ефективний баланс між прискоренням переміщення товарів і підвищенням рівня безпеки торгівлі.

Суттєвим досягненням США є створення централізованої електронної системи «Автоматизоване інформаційне середовище», яка забезпечує обробку митних декларацій, вантажних маніфестів та супровідної документації в електронному вигляді. Завдяки цій системі митні органи отримують можливість здійснювати аналіз ризиків ще до прибуття товарів у пункти пропуску, що скорочує час оформлення та підвищує точність контролю. Крім того, США активно застосовують сучасні аналітичні інструменти, включно з аналізом великих даних і технологіями штучного інтелекту. У межах програми США з просунутої торгової аналітики такі технології використовуються для виявлення аномалій, прогнозування схем ухилення від сплати митних платежів та виявлення контрабандних потоків, що істотно підвищує ефективність роботи митниці [52].

Для України досвід митного адміністрування США має особливу практичну цінність у контексті модернізації національної митної системи та гармонізації її з міжнародними стандартами. Передусім корисним є впровадження централізованої електронної платформи, подібної до американської, яка дозволить забезпечити попереднє подання інформації, мінімізувати контакт із посадовими особами та знизити корупційні ризики. Не менш важливим є адаптація ризик-орієнтованих підходів із використанням сучасних аналітичних технологій, що дасть змогу ефективніше концентрувати зусилля на високоризикових операціях, не створюючи зайвого адміністративного навантаження для добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Крім того, стратегічний підхід митної адміністрації США до модернізації митної системи, реалізований через «Митна система 21 сторіччя», може слугувати орієнтиром для формування довгострокової концепції розвитку підходів до

митного оформлення в митних органах України, орієнтованої на прозорість, технологічність та партнерську взаємодію з бізнесом [55].

Досвід Сінгапуру у сфері митного контролю та митного оформлення товарів також є одним із найбільш прогресивних у світі та ґрунтується на поєднанні високої технологічності, прозорості процедур і чіткої організації митного адміністрування. Митна адміністрація Сінгапуру має розвинену інституційну структуру, яка забезпечує ефективний баланс між захистом економічних інтересів держави та створенням максимально сприятливих умов для міжнародної торгівлі [51].

Важливою особливістю цієї системи є тривала орієнтація на спрощення та оптимізацію митних процедур. Одним із ключових інструментів є державна електронна мережа торговельної інформації TradeNet, створена наприкінці 1980-х років. Вона забезпечує подання декларацій виключно в електронному форматі, уможливорює обмін даними між усіма органами, залученими до міжнародної торгівлі, і значно скорочує час оформлення товарів. На основі TradeNet була сформована інтегрована система оцінювання діяльності підприємств та управління ризиками TradeFIRST, яка дозволяє визначати рівень відповідальності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та відповідно диференціювати обсяг митних формальностей. Сінгапур приділяє особливу увагу партнерству між державою та бізнесом. У рамках TradeFIRST підприємствам, які демонструють високий рівень доброчесності та відповідності законодавству, надаються певні процедури спрощення митного контролю, консультаційна підтримка та персоналізована комунікація з митними органами. Такий підхід не лише підвищує ефективність контролю, а й сприяє зміцненню довіри між державою та приватним сектором [43].

Для України досвід Сінгапуру має важливе практичне значення. Насамперед йдеться про можливість створення власної інтегрованої цифрової системи митного оформлення, що забезпечувала б попередній обмін даними, мінімізувала контакт між декларантом і посадовою особою. Також корисним є

запозичення інституційних підходів до диференціації митного контролю залежно від рівня ризиків та добросовісності підприємства.

Сучасний досвід Австралії характеризується високим рівнем інтеграції цифрових технологій та тісною міжвідомчою співпрацею. Центральну роль у цій системі відіграє Служба кордонів Австралії, яка поєднує функції митних та міграційних органів. Однією з ключових особливостей австралійської моделі є практично повна інтеграція митних процедур через механізм «єдине вікно», що забезпечує автоматичний обмін даними між державними органами та бізнесом. Така модель значно скорочує тривалість митного оформлення та знижує адміністративні витрати для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Австралія активно застосовує багаторівневий аналіз ризиків, який охоплює попереднє електронне декларування, автоматичне профілювання товарів та перевірку суб'єктів зовнішньої торгівлі. Важливою рисою є глибока інтеграція інформаційних потоків з органами біобезпеки та правоохоронними структурами, що дозволяє не лише підвищити продуктивність контролю, а й ефективно реагувати на загрози, пов'язані з безпекою кордону, поширенням шкідливих організмів та переміщенням заборонених товарів. Значна увага приділяється попередньому аналізу вантажів на основі міжнародних даних про переміщення товарів, включно з інформацією від авіакомпаній, портових операторів та інших держав [40].

Впровадження програми Авторизованих надійних учасників торгівлі (Trusted Trader Programme) посилило партнерство між державою та бізнесом. Учасники цієї програми отримують переваги у вигляді спрощених процедур, зменшення кількості фізичних перевірок та пріоритетної обробки вантажів. Водночас держава отримує доступ до більш якісних даних та знижує рівень невизначеності під час аналізу ризиків [42].

Для України австралійський досвід є цінним у кількох аспектах. Насамперед, це комплексний підхід до цифровізації, який охоплює весь ланцюг поставок. По-друге, інтеграція функцій різних державних органів у єдину систему управління ризиками. Також це акцент на партнерстві з бізнесом як факторі

підвищення економічної та митної безпеки; по-четверте, активне використання попередньої інформації про вантажі з міжнародних джерел.

Такі підходи можуть бути адаптовані для підвищення ефективності роботи митних органів України, зокрема в частині удосконалення системи управління ризиками, прискорення митних процедур та посилення міжвідомчої взаємодії.

Система митного контролю та оформлення товарів у ЄС є однією з найсистемніших у світі та базується на високому рівні гармонізації законодавства, цифровізації митних процедур та координації між державами-членами. Основою є єдина митна територія, що забезпечує вільне переміщення товарів між країнами ЄС за однаковими правилами та стандартами. Впроваджена система управління ризиками дозволяє централізовано оцінювати вантажі, проводити попередню перевірку документів і забезпечувати пріоритетний контроль високоризикових поставок, водночас спрощуючи процедури для добросовісних учасників торгівлі.

Цифрові інструменти, включно з електронними митними деклараціями та платформою для обміну інформацією між митними органами країн-членів, дозволяють зменшити час оформлення вантажів і підвищити прозорість процедур. Особлива увага приділяється співпраці з бізнесом та застосуванню програм авторизованих економічних операторів (далі – АЕО), які отримують переваги та спрощення, зокрема, знижений рівень перевірок та прискорене митне оформлення. Паралельно ЄС активно інтегрує міжнародні стандарти безпеки та сприяння торгівлі, що дозволяє забезпечити високий рівень захисту від контрабанди, порушень митного законодавства та інших загроз економічній безпеці [44].

Для України досвід ЄС має стратегічне значення, оскільки країна прагне до гармонізації власної митної системи з європейськими стандартами у межах Угоди про асоціацію та подальшої інтеграції до єдиного економічного простору. Впровадження європейських принципів управління ризиками, цифровізації митних процедур та партнерства з бізнесом може суттєво підвищити ефективність української митниці, скоротити адміністративне навантаження, зменшити корупційні ризики та зміцнити економічну безпеку держави загалом.

Система митного контролю та оформлення в Німеччині вирізняється чіткою організаційною структурою та широким застосуванням інформаційних технологій. Федеральне митне управління виступає центральним органом, відповідальним за адміністрування митних платежів, контроль дотримання заборон і обмежень при переміщенні товарів, а також за контроль потоків через кордони та дотримання митних правил.

У Німеччині використовується спеціалізована електронна система митного оформлення ATLAS, яка дозволяє подавати митні декларації, вантажні документи та супровідну інформацію онлайн, що спрощує процедуру оформлення та скорочує час проходження формальностей [11, с. 123].

В митних органах Німеччини вантажі та суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності проходять попередню оцінку, при цьому висока увага приділяється товарам, що можуть становити підвищений ризик (контрабанда, порушення прав інтелектуальної власності, заборонені товари тощо). У випадках підозри правоохоронні та митні органи можуть ініціювати поглиблену перевірку. Також існує спеціалізована структура (Служба митних розслідувань), яка відповідає за виявлення складних порушень, контрабандних схем, обладок із митними платежами, порушень інтелектуальної власності, незаконного експорту, відмивання коштів тощо [45]. Завдяки такому поєднанню механізмів централізованого митного адміністрування та спеціалізованих служб контролю Німеччина демонструє ефективну роботу митниці.

Досвід Польщі з питань митного оформлення товарів також характеризується вдалимими ІТ-рішеннями, інтеграцією електронних сервісів та спрощенням формальностей для легальної торгівлі. Основним інструментом у цій сфері є Єдиний електронний портал митних та податкових послуг (PUESC), який дозволяє суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності подавати митні декларації, здійснювати розрахунки митних платежів та обмінюватися необхідними документами в електронному форматі [52]. Сучасна система електронного оформлення дозволяє подавати декларації до моменту прибуття вантажу, що скорочує час перебування товарів у транзиті та забезпечує більш ефективне

планування логістики. Портал також автоматично перевіряє правильність заповнення документів і попередньо оцінює наявність необхідних дозволів та сертифікатів, що підвищує точність оформлення та знижує ймовірність помилок, які могли б затримати вантаж.

Ключовим елементом польського підходу до митного оформлення є диференційований доступ до спрощених процедур для перевірених та добросовісних суб'єктів. Надійні підприємці отримують можливість прискореного оформлення декларацій, зменшеної кількості фізичних перевірок та пріоритетної обробки вантажів. Ці заходи стимулюють відповідальне ведення бізнесу та підвищують ефективність процесу оформлення товарів, не створюючи зайвих перешкод для легальної торгівлі [47]. Для України особливо цінним є досвід Польщі, з огляду на спільний кордон та обсяги торгівлі з сусідньою країною та стратегічним партнером. Польща вже пройшла той шлях до ЄС, який багато у чому є подібним до нашого.

Таким чином, аналіз досвіду митних адміністрацій провідних країн світу свідчить про наявність ефективних практик, які можуть бути адаптовані для вдосконалення митного оформлення в Україні. Зокрема, із США доцільно запровадити інтегровану електронну систему подання митних декларацій із попередньою оцінкою ризиків та диференціацією процедур для добросовісних суб'єктів. Досвід Сінгапуру демонструє необхідність застосування спрощених та автоматизованих процедур для надійних підприємств, поєднуючи цифровізацію з партнерством між митницею та бізнесом. Австралійський підхід доцільно використовувати через впровадження комплексної електронної системи оформлення вантажів, яка об'єднує функції різних органів і дозволяє здійснювати попередній аналіз вантажів на основі міжнародних даних. У цілому досвід ЄС та його окремих країн-членів, зокрема, Німеччини та Польщі, заслуговує особливої уваги, оскільки впровадження європейських принципів митного оформлення є критично важливим для забезпечення ефективної євроінтеграції України та гармонізації її митного законодавства з європейськими стандартами.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

3.1 Застосування системи управління ризиками під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів

Система управління ризиками (далі – СУР), яка застосовується в митних органах України, є ключовим інструментом забезпечення ефективного митного контролю та прискорення митного оформлення товарів. Її використання дає змогу митницям оптимізувати розподіл наявних ресурсів, зосереджуючи увагу на операціях із підвищеним рівнем ризику, та одночасно мінімізувати втручання у діяльність добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Отже, СУР спроможна значно підвищити рівень економічної безпеки держави, сприяти гармонізації процедур із міжнародними стандартами та створити необхідні умови для ефективного виконання митних формальностей.

На сьогоднішній день СУР, що застосовується у процесі митного контролю та оформлення в Україні, інтегрується в діяльність митних органів з 2005 року. Вже з 2006 року в автоматизованому середовищі митного оформлення функціонує спеціалізований модуль автоматизованого аналізу та управління ризиками, який забезпечує оперативну оцінку ризикових характеристик під час подання та опрацювання митних декларацій. У наземних пунктах пропуску відповідні модулі були поетапно впроваджені у 2012–2013 роках, що дало змогу охопити автоматизованим аналізом основні канали переміщення товарів і транспортних засобів. Використання автоматизованої системи управління ризиками (далі – АСУР) як складової національної СУР дозволило впровадити технологію автоматичного відбору митних декларацій та зовнішньоекономічних операцій, які потребують посиленого контролю, а також формувати перелік необхідних митних формальностей і фіксувати результати здійснення митного

контролю та оформлення. У сучасну епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій, враховуючи відсоток електронного декларування в Україні (близько 99 %) та кращі світові практики митного контролю, які спираються на СУР, саме АСУР стає своєрідним путівником для посадової особи підрозділу митного оформлення [56, с. 98].

Класифікатором митних формальностей, який затверджено відповідним наказом Міністерства фінансів України, визначені митні формальності, які можуть бути згенеровані АСУР під час здійснення митного оформлення декларацій в електронному вигляді [15].

Поєднання інформаційних ресурсів митних і податкових органів, зокрема для автоматизованої оцінки ризиків, істотно підвищило результативність таргетингу – механізму поглибленої аналітичної перевірки зовнішньоекономічних операцій на предмет наявності ризиків із застосуванням доступних джерел даних. Такий підхід дав змогу посилити роботу митних органів саме з найбільш ризиковими операціями.

У середньому модулі автоматизованої системи щомісячно забезпечують аналіз ризиків щодо близько 200 тис. митних декларацій, 290 тис. комерційних переміщень і понад 1,26 млн. переміщень пасажирських транспортних засобів у пунктах пропуску через кордон [32].

Нормативні засади застосування системи управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю були вперше закріплені у Митному кодексі України 2012 року. Розвиток національної СУР здійснюється відповідно до міжнародних стандартів та найкращих практик.

Норми Митного кодексу України щодо функціонування СУР узгоджуються зі стандартними правилами 6.3 і 6.4 Загального додатка до оновленої Кіотської конвенції, положеннями статті 7.4 Угоди Світової організації торгівлі про спрощення процедур торгівлі та правовими нормами Митного кодексу ЄС, прийнятого на підставі Регламенту (ЄС) № 952/2013 [48].

У 2015 році, з урахуванням Рамкових стандартів ВМО щодо безпеки та сприяння міжнародній торгівлі, а також Компендіуму з управління ризиками

ВМО, було модернізовано порядок аналізу й оцінки ризиків, а також розроблення і реалізації заходів реагування, визначений статтею 363 Митного кодексу України [6]. До нього інтегровано положення про таргетинг, що нині є одним із провідних підходів до оцінки митних ризиків у країнах ЄС, США, Канаді та інших країнах, а також упроваджено поділ ризиків на фіскальні та безпекові та визначено пріоритети їх опрацювання митницями.

Сам Порядок здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю (далі – Порядок № 684) [25] є основним нормативно-правовим документом, який використовується посадовими особами митниць в процесі митного контролю та оформлення товарів із застосуванням СУР.

У Порядку № 684 функція СУР прямо закріплена як невід’ємна складова процедури митного оформлення та митного контролю. Згідно з цим документом АСУР повинна забезпечувати проведення аналізу і оцінки ризиків перед прийняттям рішення про обсяг і форму контролю, що дозволяє диференціювати підхід до оформлення залежно від ризиковості товарів, транспортних засобів чи суб’єктів зовнішньоекономічної діяльності.

Так, якщо ризик ідентифіковано, СУР дає підстави для застосування конкретних форм митного контролю: перевірки документів і відомостей, запитів додаткових даних, оцінки митної вартості, перевірки класифікації, країни походження, оплати мит, відповідності техрегламентам тощо, передбачених у згаданих вище класифікаторах митних формальностей. Водночас, у разі низького рівня ризику (або позитивної «історії» суб’єкта/профілю) можливе спрощене митне оформлення чи зменшення контролю, що забезпечує оперативність і зручність для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності.

У цьому контексті слід також зазначити, що Порядок № 684 певною мірою вступає у суперечність з Порядком № 631, адже згідно з останнім посадова особа підрозділу митного оформлення виконує всі митні формальності, що визначені саме Порядком № 631, а Порядок № 684 закріплює необхідність виконання тільки тих митних формальностей, що генеруються АСУР.

Наявність сучасного правового забезпечення стратегічного розвитку СУР є важливою умовою її ефективного функціонування на національному рівні. Чітко визначені нормативні засади забезпечують прозорість процедур, уніфікацію підходів і правову визначеність для всіх учасників митних правовідносин. Постійна актуалізація правової бази дозволяє адаптувати СУР до нових загроз, змін у міжнародній торгівлі та технологічного розвитку, забезпечуючи її відповідність сучасним стандартам митного адміністрування.

Так, з метою визначення шляхів розвитку та вдосконалення діючої в Україні системи управління митними ризиками з урахуванням Митного кодексу України, кращої міжнародної практики та законодавства ЄС щодо управління ризиками, Компендіуму з управління ризиками Всесвітньої митної організації (далі – ВМО), рекомендацій іноземних експертів для побудови сучасної, гнучкої, багатофункціональної системи управління митними ризиками, яка наповнюватиметься як на центральному, так і на регіональному рівні, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 978-р було затверджено Стратегію розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року (далі – Стратегія) [32]. Ця Стратегія окреслила комплекс завдань, спрямованих на інституційне посилення, технологічну модернізацію та підвищення результативності ризик-орієнтованого митного контролю.

Перший блок стосувався інституційного зміцнення СУР. Стратегія передбачала створення в митних органах спеціалізованих підрозділів, відповідальних за формування політики у сфері митних ризиків та супровід автоматизованої системи їх аналізу. Також передбачалося формування окремих підрозділів з управління ризиками в кожній митниці з урахуванням їх чисельності, що мало забезпечити належний кадровий потенціал на регіональному рівні.

Наступний напрям передбачав запровадження превентивного аналізу ризиків безпеки до моменту прибуття товарів і транспортних засобів у пункти пропуску. Зокрема, Стратегія визначила необхідність обов'язкового подання

перевізниками попередньої інформації відповідно до міжнародних стандартів та встановлення відповідальності за її неподання або подання недостовірних даних.

Окрему увагу приділено вдосконаленню методології управління митними ризиками. Серед ключових завдань – системне оновлення профілів ризику в автоматизованій системі, підвищення ролі митниць у формуванні регіональних профілів, розширення джерел інформації для аналізу, ширше застосування таргетингу, автоматизований розподіл суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за рівнем ризику, а також уточнення процедур оцінки ризиків у сфері митної вартості через застосування інституту попередніх рішень. Стратегія також передбачала створення інтегрованої системи моніторингу роботи СУР, уніфікацію підходів до використання програмних і технічних засобів митного контролю та запровадження додаткових механізмів перевірки результатів контролю. Важливим елементом є формування централізованої бази даних ризиків для накопичення пропозицій і відстеження процесу їх опрацювання.

У частині цифрової трансформації визначено завдання щодо розбудови інформаційних технологій, включно з автоматизацією аналізу ризиків у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, а також посилення технологічного забезпечення ризик-орієнтованого контролю в пунктах пропуску, особливо авіаційних.

Стратегія акцентувала увагу на розвитку міжвідомчої взаємодії, насамперед у контексті реального часу обміну інформацією між органами державної влади. Серед пріоритетів – налагодження оперативної передачі даних Державною прикордонною службою України для забезпечення аналізу ризиків безпеки та виявлення порушень митного законодавства.

Фінальний блок завдань стосувався розвитку людського потенціалу. Він включав підвищення кваліфікації посадових осіб, які працюють із ризиками, а також спеціальну підготовку працівників, що вперше приймаються на службу до митних органів, із акцентом на оволодіння сучасними методами аналізу та управління ризиками.

Очікувалось, що реалізація зазначеної Стратегії надасть змогу забезпечити

використання в Україні сучасної, гнучкої, багатофункціональної системи управління митними ризиками, яка наповнюватиметься як на центральному, так і на регіональному рівні, з використанням різноманітних джерел інформації, основною метою якої є досягнення оптимального балансу між спрощенням процедур міжнародної торгівлі та забезпеченням належного рівня контролю відповідно до компетенції митниць [32].

Для досягнення визначених Стратегією цілей та завдань було також затверджено План заходів з її реалізації, але через низку суб'єктивних та об'єктивних причин, зокрема початок військової агресії РФ проти України на початку 2022 року, реалізувати дану Стратегію у повній мірі не вдалось.

З урахуванням зазначеного, формування нової стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на 2026–2030 роки є необхідним кроком для адаптації митного контролю та митного оформлення товарів до сучасних викликів економічної безпеки. Стрімкі зміни у зовнішньоекономічних операціях, зростання обсягів міжнародної торгівлі, поява нових схем ухилення від сплати митних платежів і ризиків для безпеки потребують оновлення підходів до аналізу та реагування. Сучасна стратегія дасть змогу інтегрувати інноваційні технології, підвищити ефективність автоматизованих інструментів оцінки ризиків, забезпечити гармонізацію з міжнародними стандартами та посилити превентивний характер митного контролю. Це, у свою чергу, сприятиме зміцненню економічної безпеки України, мінімізації втрат бюджету та створенню більш прогнозованих і прозорих умов для легального бізнесу.

Отже, нами було визначено ключові постулати нової стратегії розвитку СУР:

1. СУР є базовим елементом сучасної моделі митного контролю та митного оформлення товарів, що забезпечує баланс між спрощеннями для легального бізнесу та мінімізацією ризиків для економічної безпеки держави.

2. Автоматизація та цифровізація повинні стати домінуючими підходами до аналізу та оцінки митних ризиків, що передбачає використання систем штучного інтелекту (AI), машинного навчання (ML) та аналітики великих даних

(Big Data).

3. Превентивна складова митного контролю має бути посилена, зокрема за рахунок аналізу даних до прибуття товарів, інформаційної інтеграції та міжнародного обміну даними.

4. СУР має бути повністю інтегрована у митні процедури, впливаючи не лише на контроль, а й на планування, прогнозування, розподіл ресурсів, проведення митного аудиту після митного оформлення товарів.

5. Забезпечення прозорості та уніфікації митних процедур на основі оновленої нормативно-правової бази є передумовою функціонування ефективної системи митного контролю.

Крім цього, спираючись на аналіз досвіду реалізації попередньої стратегії розвитку СУР та враховуючи не тільки попередні досягнення, але й негативний досвід, пропонується комплекс наступних завдань.

1. Інституційне посилення СУР:

- відновлення відокремлених спеціалізованих підрозділів з управління ризиками у структурі митниць;
- розширення повноважень митних органів з питань управління ризиками шляхом надання повноважень на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

2. Нормативне оновлення та гармонізація зі стандартами ЄС та ВМО:

- оновлення правової бази СУР із закріпленням та детальним регламентуванням механізмів використання сучасних інструментів (таргетингу, машинного навчання, міжвідомчих профілів ризику);
- максимальна гармонізація з митним правом ЄС та стандартами ВМО з питань управління ризиками.

3. Технологічна модернізація та автоматизація процесів:

- створення нової генерації АСУР на основі AI, ML та Big Data;
- формування комплексної платформи СУР у режимі реального часу, до якої мали б доступ усі підрозділи митного оформлення митних органів України;
- повна автоматизація аналізу ризиків у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, у пунктах пропуску та під час оформлення митних декларацій.

4. Превентивний контроль та аналіз митних ризиків ще «до прибуття» у зону митного контролю:

- максимальне використання попередньої інформації (транспортні, комерційні, логістичні та інші дані);
- здійснення моніторингу глобальних ланцюгів постачання;
- міжнародна інтеграція та обмін даними з митницями суміжних держав, ЄС, спеціалізованими міжнародними базами.

5. Розвиток аналітичного потенціалу митних органів:

- здійснення профілювання ризиків з урахуванням регіональних особливостей зон діяльності митних органів;
- удосконалення підходів до ризик-орієнтованої перевірки митної вартості, класифікації та країни походження товарів;
- впровадження автоматизованого сегментування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за рівнем ризиковості.

6. Стандартизація та контроль якості виконання митних формальностей:

- уніфікація інструментів та алгоритмів застосування СУР у всіх митницях;
- масштабування на всі підрозділи митного оформлення систем верифікації результатів митного контролю, включно із застосуванням сучасних засобів відеофіксації результатів виконання митних формальностей.

7. Розвиток міжвідомчої та міжнародної взаємодії:

- інтеграція інформаційних митних органів, органів охорони державного кордону, податкових органів та інших правоохоронних органів;
- створення системи обміну аналітичною інформацією з державними та бізнесовими структурами у реальному часі;
- приєднання до європейських та світових баз даних з аналізу митних ризиків.

8. Професійний розвиток посадових осіб митних органів:

- модернізація програм підготовки працівників, включаючи навчання роботі з технологіями AI та іншими сучасними аналітичними інструментами;
- створення системи постійного професійного вдосконалення фахівців з

управління митними ризиками.

Також для забезпечення якісного та своєчасного впровадження на практичному рівні запропонованої стратегії необхідно розробити деталізований план реалізації завдань цієї стратегії розвитку СУР із визначенням відповідальних виконавців та строків виконання. Стратегія матиме успіх тільки за умови її затвердження на якомога вищому рівні державного управління – Кабінету Міністрів України, а також залученості до її виконання усіх зацікавлених сторін: правоохоронних та інших органів державної влади, бізнесу, громадськості, міжнародних партнерів України [36, с. 211].

Отже, успішна реалізація нової стратегії розвитку СУР у сфері митного контролю на 2026–2030 роки потребує комплексного нормативно-правового забезпечення, яке має стати фундаментом для впровадження сучасних підходів до митного контролю та митного оформлення товарів. Необхідним, зокрема, є оновлення та систематизація чинної нормативної бази з урахуванням технологічних змін, вимог цифровізації та міжнародних стандартів, зокрема Митного кодексу ЄС, стандартів ВМО та глобальних практик ризик-орієнтованого митного контролю. Важливим аспектом є чітке юридичне закріплення нових інструментів аналізу та оцінки ризиків, включаючи механізми таргетингу, автоматизованого сегментування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за ступенем ризиковості, використання великих масивів даних та алгоритмів штучного інтелекту.

Крім того, досягнення стратегічних цілей можливе лише за умови створення нормативних передумов для інтеграції інформаційних систем митних органів з базами даних інших державних інституцій, а також забезпечення правових механізмів міжнародного обміну даними у сфері економічної безпеки держави. Особливе значення має встановлення єдиних вимог щодо функціонування АСУР, включно з моніторингом якості виконання митних формальностей, а також відповідальності посадових осіб митниць за дотримання алгоритмів здійснення заходів СУР.

Таким чином, розробка та реалізація стратегічного документа з питань

розвитку СУР на найближчі п'ять років є ключовою передумовою формування цілісної та сучасної системи митного контролю, здатної ефективно реагувати на динамічні загрози економічній безпеці України. Такий документ має забезпечити узгодженість нормативно-правових актів, визначити пріоритети розвитку та створити передбачувані умови для вдосконалення митного оформлення на основі ризик-орієнтованого підходу. Стратегічне планування дозволяє підвищити результативність виявлення порушень, оптимізувати використання ресурсів і одночасно забезпечити належний рівень сприяння законній зовнішній торгівлі. У цілому, наявність оновленої стратегії є необхідною умовою для зміцнення інституційної спроможності митних органів України та підвищення рівня захисту національних економічних інтересів.

Сучасні інформаційні технології та підходи до управління ризиками сприяють удосконаленню контролю та прискоренню виконання митних формальностей під час митного контролю та митного оформлення товарів. Проте необхідно також чітко усвідомлювати, що не всі митні формальності, які сформовані АСУР, мають обов'язково виконуватись. З іншого боку, не виключно тільки ті митні формальності мають бути виконані, які згенеровані АСУР. Саме посадові особи митних органів приймають остаточні рішення з цих питань, і саме тому АСУР є «автоматизованою» системою, а не «автоматичною». На сьогоднішній день навіть найбільш досконалі інтелектуальні системи та суперкомп'ютери не змогли повністю замінити людину в процесі митного оформлення товарів, в тому числі і в митних адміністраціях найбільш розвинених країн світу.

3.2 Імплементация норм європейського законодавства з питань митного оформлення

Імплементация норм європейського законодавства з питань митного оформлення посідає важливе місце у процесі трансформації державної митної політики України в умовах її стратегічного курсу на повноправну інтеграцію до

ЄС. Європейські стандарти у сфері регулювання міжнародної торгівлі та митного оформлення формують комплекс орієнтирів, спрямованих на забезпечення ефективності процедур переміщення товарів через митний кордон. Відтак адаптація національного законодавства до європейського є не лише формальним виконанням міжнародних зобов'язань, а й важливим інструментом модернізації системи публічного управління у митній сфері. Процес імплементації включає поетапне приведення положень Митного кодексу України, підзаконних нормативно-правових актів та організаційно-управлінських практик у відповідність до положень Митного кодексу ЄС, а також пов'язаних із ним імплементаційних актів.

Особливої уваги потребують норми ЄС, що регламентують порядок застосування митних процедур, управління митними ризиками, інститут АЕО, процедура спільного транзиту, обмін попередньою інформацією, а також вимоги щодо уніфікації інформаційних систем митних органів. Усі ці елементи становлять фундамент сучасної моделі митного адміністрування в ЄС і водночас визначають вектор трансформацій, необхідних для гармонізації української системи митного оформлення.

Запровадження європейських норм сприяє удосконаленню механізмів забезпечення економічної безпеки держави через розширення інструментів контролю, орієнтованих на оцінку ризиків, мінімізацію можливостей для ухилення від сплати митних платежів та підвищення ефективності боротьби з контрабандою. Гармонізація процедур також створює сприятливі умови для розвитку легальної зовнішньої торгівлі, скорочення часу митного оформлення та формування конкурентного бізнес-середовища. Таким чином, імплементація європейського митного законодавства виступає комплексним процесом, що поєднує нормативно-правові, інституційні та технологічні зміни, спрямовані на підвищення рівня економічної та митної безпеки держави, а також на зміцнення її спроможності інтегруватися до єдиного митного простору ЄС.

Подальше реформування митного законодавства України здійснюється у руслі виконання міжнародних зобов'язань, визначених Угодою про асоціацію між

Україною та ЄС. Зокрема, йдеться про поступове приведення норм національного митного права у відповідність до положень, закріплених у Додатку XV до Угоди, що регламентує стандарти ЄС у сфері митної політики. Врахування критеріїв, висунутих до держав-кандидатів на вступ до ЄС, зумовлює необхідність не лише технічної адаптації нормативних актів, а й оновлення підходів до організації митного адміністрування [39].

Ще до ухвалення Національної стратегії доходів [33] упродовж 2022–2023 років до Митного кодексу України було внесено низку суттєвих змін, спрямованих на уніфікацію процедур із практиками ЄС. Зокрема, деталізовано порядок оформлення митних декларацій для товарів, які відносяться до однієї товарної позиції за УКТЗЕД, а також розширено коло суб'єктів, які можуть застосовувати спрощені процедури митного оформлення, надавши такі можливості всім підприємствам, що відповідають критеріям надійності.

Крім того, було імплементовано механізми, наближені до європейських, щодо ухвалення митними органами рішень, їх перегляду, зміни чи анулювання, а також процедури, які гарантують суб'єктам господарювання реалізацію «права бути почутим». Окремою складовою модернізації стало запровадження режиму кінцевого використання, а також оновлення правил застосування митних декларацій і функціонування електронної транзитної системи відповідно до вимог Конвенції про процедуру спільного транзиту [41].

Значний обсяг роботи було здійснено у межах прийняття Закону України № 3926, спрямованого на подальшу гармонізацію українського митного законодавства з правом ЄС. Документ, зокрема, закладає основи модернізованої системи митного представництва за моделлю, чинною у державах-членах ЄС, а також передбачає поетапний перехід до єдиної системи авторизацій для митних брокерів, утримувачів митних складів, складів тимчасового зберігання та інших суб'єктів митної інфраструктури. Крім того, зазначений закон закріплює нову структуру класифікації митних складів та розширює можливості щодо здійснення операцій з товарами на таких складах. Змінено й підходи до застосування окремих митних режимів: перехід до європейської моделі передбачає використання

авторизацій для поміщення товарів у режими тимчасового ввезення, переробки в Україні чи за її межами, а також імпорту в частині процедур, що пов'язані з кінцевим використанням [15].

На сьогоднішній день триває розробка підзаконних нормативно-правових актів, які деталізуватимуть механізми реалізації зазначених положень, забезпечуватимуть їх узгодженість із законодавством ЄС та сприятимуть завершенню чергового етапу гармонізації національної системи митного регулювання [3, с. 51].

Прогрес України у проведенні митних реформ був високо оцінений Європейською Комісією у звіті, який оприлюднено у листопаді 2025 року. Зокрема, окремим важливим аспектом імплементації норм ЄС у сфері митного оформлення є модернізація інституційної та цифрової інфраструктури, що забезпечує функціонування процедур оформлення відповідно до стандартів Митного союзу ЄС. Так, у 2025 році досягнуто значного прогресу в узгодженні практик митного оформлення з європейськими вимогами завдяки розробленню технічних специфікацій нової системи митного оформлення, орієнтованої на забезпечення сумісності з електронним митним середовищем ЄС. Передбачені у цих специфікаціях функції мають забезпечити перехід до моделі оформлення, яка відповідає структурі процедур ЄС та дозволяє інтегрувати українську митну систему в єдину інформаційно-аналітичну інфраструктуру ЄС. Мова йде насамперед про централізоване оформлення та оновлену СУР.

Запуск на всіх автомобільних пунктах пропуску національної автоматизованої системи митного оформлення також істотно впливає на ефективність митних процедур, забезпечуючи прискорення оформлення, зниження корупційних ризиків та підвищення прозорості контролю. Запровадження нового механізму ухвалення митних рішень, який є аналогом відповідної системи ЄС, створює підґрунтя для уніфікації адміністративних процедур у сфері надання спрощень і дозволів, включно з авторизаціями для спрощеного оформлення та транзиту. Це, у свою чергу, підсилює правову визначеність для бізнесу та підвищує передбачуваність митних процедур –

ключову вимогу європейського митного права.

Додаткового значення для системи митного оформлення набуває розширення практичного застосування спільної транзитної процедури (NCTS), що прямо пов'язана з оформленням транзитних операцій. Збільшення кількості опрацьованих транзитних декларацій, а також поступ у впровадженні останньої версії NCTS «Фаза б» свідчать про наближення митних процедур України до операційних стандартів ЄС та підвищення ефективності контролю під час переміщення товарів. Це створює додаткові передумови для скорочення часу оформлення та підвищення передбачуваності транзитних операцій.

Суттєвим індикатором наближення до європейського законодавства з питань митного контролю та оформлення є зростання кількості АЕО, статус яких забезпечує пріоритетність і спрощеність митних процедур. Збільшення кількості підприємств, що отримали авторизації АЕО, безпосередньо впливає на уніфікацію митного оформлення із системою ЄС та підвищення довіри між державою і бізнесом. Хоча, як зазначає Європейська Комісія, для початку переговорів щодо взаємного визнання АЕО з ЄС Україні необхідно завершити низку внутрішніх реформ, нинішня динаміка засвідчує якісні зміни у напрямі забезпечення європейського рівня прозорості виконання митних формальностей та здійснення митного оформлення.

Узагальнюючи надану у звіті оцінку наших європейських партнерів за розділом 29 «Митний союз», слід зазначити, що нові напрями реформ, визначені у Середньостроковому плані в межах Національної стратегії доходів 2024–2030 рр., доповнюють процес адаптації митного оформлення до стандартів ЄС, оскільки включають інституційний розвиток, цифровізацію та удосконалення процедур контролю. Таким чином, прогрес 2025 року демонструє, що імплементація *acquis* ЄС у сфері митного оформлення в Україні поступово переходить від нормативних змін до глибокої структурної перебудови процедур, інструментів і технологій, що є необхідною умовою інтеграції України в митний простір ЄС [53, с. 86].

На даному етапі Міністерство фінансів України у співпраці з

Держмитслужбою та за участю міжнародних партнерів та інших зацікавлених сторін здійснює комплексну роботу над розробленням проєкту оновленого Митного кодексу України (далі – Проєкт). Центральним завданням цього процесу є підготовка нової редакції Митного кодексу, концептуально побудованої на нормах та структурних підходах Митного кодексу ЄС.

Попередній аналіз змісту Проєкту [7] свідчить, що він передбачає повну гармонізацію українського митного законодавства з ключовими митними Регламентами ЄС, у тому числі і з питань митного оформлення.

Так, зміст Проєкту можна розглядати як стратегічну ініціативу, спрямовану на якісне підвищення ефективності державних послуг та оптимізацію регуляторного середовища для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Основна концептуальна засада Проєкту полягає у повній гармонізації національного митного законодавства з нормами та принципами Митного кодексу ЄС. Така синхронізація є не лише формальною вимогою, а й механізмом забезпечення прозорості, передбачуваності та уніфікації митних процедур, що є критично важливим для інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС.

Центральне місце у Проєкті займає комплекс заходів зі спрощення та прискорення митного оформлення. Це досягається шляхом мінімізації адміністративного навантаження на бізнес та скорочення часових витрат на митні формальності.

Серед найбільш значущих новел можна виділити акцент на розширення програми АЕО. Зокрема, Проєкт закріплює посилення переваг для компаній, які отримали цей статус, надаючи їм найвищий рівень довіри та спрощень. Це включає пріоритетне проходження контролю, використання загальних фінансових гарантій та здійснення митного оформлення безпосередньо на своїх об'єктах. Інститут АЕО є проявом партнерської моделі публічного управління, де держава делегує частину відповідальності добросовісному бізнесу.

Проєктом передбачена можливість подання єдиної митної декларації до будь-якого митного органу, незалежно від місця фізичного знаходження товарів. Це забезпечує територіальну гнучкість та ефективність логістичних процесів.

Основний акцент в організації митного оформлення та сам підхід до виконання митних формальностей зроблено на цифровій трансформації процесів: створюється правова основа для максимального переведення взаємодії між бізнесом і митницею в електронний формат, підвищуючи рівень електронного урядування та зменшуючи корупційні ризики завдяки автоматизації прийняття рішень та мінімізації людського фактора.

Таким чином, у сфері митного оформлення Проект нового Митного кодексу України демонструє парадигмальний зсув у публічному управлінні від адміністративно-фіскального контролю до сервісно-орієнтованої моделі, що сприятиме торгівлі. Імплементация цих положень має забезпечити не лише виконання євроінтеграційних зобов'язань, але й підвищити економічну конкурентоспроможність держави через створення сприятливих умов для міжнародної торгівлі.

З урахуванням зазначеного, сформуємо практично орієнтовані рекомендації для подальшої імплементации норм законодавства ЄС у сфері митного оформлення як інструменту забезпечення економічної безпеки України. Отже, система органів державної влади України та інші зацікавлені у трансформації митної сфери сторони мають зосередитись на наступному.

1. Забезпечити поетапне та послідовне впровадження норм Митного кодексу ЄС з чітко визначеними перехідними положеннями і механізмами, а також встановити реалістичні дедлайни для прийняття підзаконних актів, що деталізують нові процедури, щоб уникнути нормативних колізій і забезпечити правову визначеність для бізнесу та контролюючих органів.

2. Посилити інституційну координацію між Міністерством фінансів України, Держмитслужбою та іншими центральними органами виконавчої влади шляхом створення міжвідомчих робочих груп з відповідними планами дій. Забезпечити чіткий розподіл повноважень і відповідальності за реалізацію окремих елементів проекту нового Митного кодексу України.

3. Прискорити впровадження технічних специфікацій нової системи митного оформлення з пріоритетом на сумісність з європейськими платформами,

забезпечити стандарти обміну даними, єдині правила ідентифікації суб'єктів та електронного підпису, а також процедури тестування й інтеграції в реальному середовищі.

4. Розробити комплексну стратегію кадрового та інформаційно-технологічного забезпечення митниці, що включатиме план набору та навчання фахівців, програму підготовки ІТ-інфраструктури, резервні центри обробки даних та заходи з кібербезпеки. Для цього також необхідно передбачити бюджетне фінансування та залучення технічної допомоги від міжнародних партнерів для покриття пілотних етапів і масштабування рішень.

5. Запровадити стимулюючі механізми для поширення програми АЕО (інформаційні кампанії, спрощені вимоги на етапі отримання авторизації, допомога у підготовці пакету необхідних документів). Паралельно слід підготувати дорожню карту для переговорів про взаємне визнання АЕО з ЄС із визначенням юридичних, процедурних та технічних вимог, що мають бути виконані в Україні.

6. Здійснювати подальшу підтримку розвитку процедури спільного транзиту в рамках NCTS і збільшити пропускну спроможність транзитних маршрутів шляхом оптимізації процедур контролю на кордоні та запровадити моніторинг показників часу проходження транзиту та причин затримок з метою оперативного реагування.

7. Передбачити захист бізнесу від необґрунтованих рішень шляхом зрозумілих і прозорих механізмів оскарження і перегляду таких рішень з питань митного оформлення.

8. Інтегрувати в нову систему митного оформлення автоматизовані інструменти управління ризиками та митного аудиту, що зменшують людський фактор і корупційні можливості. Паралельно посилити внутрішню дисципліну та етичні стандарти у митних органах, запровадивши незалежний моніторинг та регулярні зовнішні перевірки.

9. Перед масштабним впровадженням нових процедур та практик реалізувати пілотні проєкти у ключових пунктах пропуску та серед найбільших

учасників зовнішньої торгівлі, з подальшою оцінкою економічного, адміністративного та соціального впливу. Запровадити механізм отримання зворотного зв'язку від бізнесу та коригування прийнятих рішень на його основі.

10. Розробити й запровадити вимоги щодо захисту персональних та комерційних даних у митних інформаційних системах, включно з політиками доступу, фіксації дій посадових осіб митних органів і механізмами реагування на інциденти, у відповідності до стандартів ЄС.

11. Систематизувати джерела фінансування модернізації (державний бюджет, міжнародна технічна допомога, кредити) та координувати з міжнародними донорами підтримку, спрямовану на реформи та навчання.

12. Забезпечити широкомасштабну інформаційно-освітню кампанію щодо нових правил та механізмів митного оформлення, створити онлайн-портали підтримки для суб'єктів ЗЕД, а також програми допомоги малим та середнім підприємствам у адаптації до нових вимог.

13. Впровадити систему ключових показників ефективності (KPI) імплементації (час оформлення, кількість транзитних декларацій, кількість АЕО, рівень порушень) та механізм регулярного оцінювання впливу митної політики на економічну безпеку (втрати від контрабанди, кількість випадків ухилення від сплати митних платежі тощо).

Реалізація цих рекомендацій сприятиме не лише більш ефективному та прозорому митному оформленню у відповідності до аспис ЄС, але й підвищить здатність держави запобігати загрозам економічної безпеки, зменшувати втрати від незаконного обігу товарів та сприяти сталому розвитку зовнішньої торгівлі.

Імплементація норм Митного кодексу ЄС у національне законодавство є ключовим напрямом трансформації митної системи України, спрямованим на підвищення ефективності митного оформлення та забезпечення економічної безпеки. Проект нового Митного кодексу України демонструє системний перехід до європейських стандартів організації митних процедур, що передбачає розширення програми АЕО, спрощення взаємодії підприємств з митними органами та уніфікацію митних процедур.

Саме тому впровадження запропонованих змін не лише забезпечить виконання євроінтеграційних зобов'язань України, але й створить передумови для підвищення конкурентоспроможності вітчизняного бізнесу в умовах російської агресії проти нашої країни. У підсумку, гармонізація митного законодавства з правом ЄС має формалізуватись у стратегічний інструмент зміцнення митної, економічної та національної безпеки України в цілому.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі вдалося вирішити актуальне завдання, що полягає у дослідженні особливостей інституційних та правових засад здійснення митного контролю та митного оформлення товарів у контексті забезпечення економічної безпеки України.

1. Економічна безпека держави займає одне з визначальних місць у системі національної безпеки, виконуючи роль базового чинника стабільного функціонування та розвитку країни. Як комплексна категорія, вона охоплює сукупність умов та механізмів, спрямованих на захист національних економічних інтересів, забезпечення стійкості економічної системи до внутрішніх та зовнішніх загроз. У сучасних умовах економічна безпека визначає спроможність держави забезпечувати соціально-економічну стабільність, ефективність державної політики та конкурентоспроможність держави на світових ринках. Формування ефективних механізмів забезпечення економічної безпеки є стратегічним завданням державного управління в умовах динамічних глобальних викликів, зокрема у сфері зовнішньої торгівлі. У свою чергу, невід'ємними складовими економічної безпеки держави є зовнішньоекономічна та митна безпека, які тісно взаємопов'язані між собою.

2. Митні органи України відіграють важливу роль у забезпеченні економічної безпеки держави, оскільки саме вони реалізують державну митну політику, здійснюють контроль за переміщенням товарів через митний кордон, а також сприяють зовнішньоекономічній діяльності. Трирівнева система митних органів (Держмитслужба, митниці та митні пости) формує цілісний механізм, що охоплює стратегічне управління, оперативний контроль і безпосереднє виконання митних формальностей під час здійснення митного контролю та митного оформлення товарів. Діяльність митних органів спрямована на захист митних та економічних інтересів держави, забезпечення надходження митних платежів до державного бюджету, протидію контрабанді та порушенням митних правил, а також на практичне впровадження сучасних технологій митного контролю та

оформлення. Розгалужена система підрозділів митного оформлення створює необхідні умови для виконання митною системою своїх завдань та забезпечення економічної безпеки держави.

3. Аналіз нормативно-правового забезпечення процесу митного оформлення в Україні свідчить про його комплексний і багаторівневий характер, що охоплює конституційні норми, міжнародні договори, спеціальне митне законодавство, підзаконні акти та інші відомчі інструктивні документи. Центральне місце у цій системі посідає Митний кодекс України, який визначає загальні принципи здійснення митної справи. Інші нормативно-правові акти враховують специфіку митного оформлення відповідно до митних режимів, особливостей оподаткування, наявність спрощень, пільг та преференцій в учасників зовнішньоекономічної діяльності. Міжнародні документи, зокрема акти Всесвітньої митної організації, Світової організації торгівлі та підписані Україною документи в рамках євроінтеграції, забезпечують гармонізацію митних процедур зі світовими стандартами. Сукупність цих норм формує цілісну правову основу, яка спрямована на забезпечення прозорості, уніфікацію та ефективність митного оформлення та зміцнення економічної безпеки України.

4. Дослідження особливостей виконання окремих митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів показало, що даний процес є багатокомпонентним та чітко регламентованим на нормативно-правовому рівні. Встановлено сам порядок виконання митних формальностей, функціональні обов'язки підрозділів митниць та визначено особливості застосування автоматизованих систем митних органів. Визначальну роль у процесі митного оформлення відіграють митні формальності щодо контролю митної вартості, класифікації та країни походження товарів, які регламентуються спеціальними наказами Міністерства фінансів України та Держмитслужби. Сучасна практика митного оформлення передбачає одноосібне виконання митних формальностей посадовими особами підрозділів митного оформлення, але із можливістю залученням спеціалізованих підрозділів митних органів у складних випадках, які потребують глибоких експертних знань та компетенцій.

5. Проведений аналіз результатів митного оформлення товарів за останні роки в Україні свідчить про значний внесок митних органів у забезпечення економічної безпеки України. Своєчасність та повнота надходження митних платежів до державного бюджету, контроль за правильністю декларування, застосуванням податкових пільг та дотриманням митного законодавства у цілому виступають основними показниками результативності митних органів за критерієм митного оформлення. Незважаючи на обмеження воєнного часу та перебудову логістики, спостерігається стабільна робота системи митного оформлення, поступове відновлення транспортних потоків та розширення механізмів спрощення та автоматизації митних процедур, що підвищує ефективність митного адміністрування. Виявлення та припинення фактів контрабанди, боротьба з митними правопорушеннями, а також застосування заходів митного аудиту вже після завершення митного оформлення, дозволяють зменшити загрози економічній безпеці держави. У той же час, наявність корупційних ризиків та інституційна слабкість митної системи негативним чином впливають і на результати митного оформлення.

6. За результатами дослідження зарубіжного досвіду з питань митного контролю та оформлення визначено, що сучасні ефективні практики базуються на високому рівні цифровізації митних процедур, прискоренні процесу митного оформлення, з одного боку, а також застосуванні заходів мінімізації митних ризиків при здійсненні митного контролю – з іншого. Так, приклади успішних митних адміністрацій США, Сінгапуру, Австралії, країн ЄС демонструють переваги електронних платформ для подання митних декларацій, автоматизованого оцінювання ризиків, спрощених митних процедур для добросовісних учасників зовнішньоекономічної діяльності та активного обміну інформацією між органами державної влади. Для України впровадження цих практик є стратегічно важливим для модернізації митної системи та зміцнення економічної безпеки держави. Особливу увагу та зусилля слід спрямовувати на вивчення та імплементацію кращого досвіду країн ЄС, зокрема Німеччини та Польщі, зважаючи на євроінтеграційний вектор розвитку нашої держави.

7. Проведений аналіз стану функціонування та розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю свідчить про її основоположне значення для прискорення митного оформлення та вплив на економічну безпеку держави. Впровадження ризик-орієнтованого підходу та його інституціоналізація дали змогу інтегрувати механізми системи управління ризиками у всі базові процеси митного контролю та оформлення, сформувавши сучасну модель, що відповідає міжнародним стандартам здійснення митної справи. Разом із тим досвід реалізації стратегії розвитку системи управління ризиками протягом 2018 – 2022 років засвідчив наявність як досягнень, так і суттєвих недоліків, зумовлених організаційними, технологічними та безпековими проблемами митної системи України. Зміни у глобальних ланцюгах постачання та поява нових схем ухилення від сплати митних платежів актуалізують необхідність переходу до нової моделі управління ризиками, що ґрунтується на інноваційних методах аналізу даних та міжнародній інтеграції інформаційних систем.

Отже, визначені концептуальні постулати та запропонований комплекс завдань формують цілісне бачення нової стратегії розвитку системи управління митниками в митних органах України на 2026 – 2030 роки. Запропонована стратегія орієнтована на глибоку цифрову трансформацію, гармонізацію з правом ЄС, розвиток інституційного та аналітичного потенціалу митних органів, удосконалення нормативно-правової бази і формування ефективної моделі міжвідомчої та міжнародної співпраці. Це має сформувати гнучку, багаторівневу та інтегровану систему управління ризиками, здатну своєчасно реагувати на існуючі загрози економічній безпеці України та забезпечувати оптимальний баланс між спрощенням митних процедур та захистом національних інтересів.

8. Імплементация норм європейського законодавства у сфері митного оформлення є важливим чинником модернізації митної системи України, оскільки забезпечує її відповідність стандартам ЄС, підвищує ефективність митних процедур і сприяє спрощенню міжнародної торгівлі. Гармонізація нормативно-правової бази дозволить підвищити рівень довіри з боку європейських партнерів та інтегруватись до спільних інформаційних систем ЄС.

Зазначене не лише покращить якість митного контролю та прискорить процес митного оформлення, а й підвищить рівень економічної безпеки України, створюючи передумови для подальшого розвитку та розширення зовнішньоекономічних зв'язків. Враховуючи вже існуючі досягнення України щодо впровадження норм митного законодавства ЄС та необхідність продовження цього курсу в контексті євроінтеграції нашої держави, було сформовано низку відповідних рекомендацій, які охоплюють різні аспекти здійснення митної справи та реалізації необхідних механізмів державного управління.

Таким чином, узгодження національного митного законодавства з положеннями Митного кодексу ЄС виступає одним із ключових чинників модернізації митної системи України та формування сучасних підходів до організації митного оформлення. Проєкт нового Митного кодексу України засвідчує перехід до європейської моделі регулювання, що базується на цифровій взаємодії, розширенні програми авторизованих економічних операторів, спрощенні комунікації між бізнесом та митними органами. Реалізація таких змін дозволить не лише виконати вимоги євроінтеграційного курсу, а й суттєво посилити спроможність української економіки функціонувати в умовах зовнішніх загроз. Відповідність нормам права ЄС створює сприятливі умови для розвитку національного бізнесу та забезпечує економічну безпеку держави. Загалом гармонізація митного законодавства з європейськими стандартами має стати стратегічним інструментом посилення митної, економічної та національної безпеки України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бережнюк І.Г. Аналіз сучасних концепцій економічної безпеки держави. *Вісник Академії митної служби України*. 2001. № 1. С. 31 – 40.
2. Державна митна служба України: офіційний сайт. URL: <https://customs.gov.ua/>.
3. Звіт про стан виконання Національної стратегії доходів до 2030 року. 2024. 206 с. URL: <https://cutt.ly/styjEqqq>.
4. Ківалов С.В. Митна політика та національна безпека. *Митна справа*. 2001. № 4. С. 3 – 15.
5. Конституція України: закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Митний кодекс України: закон України від 13.03.2012 № 4495-VI. URL: <https://cutt.ly/uXS9wR2>.
7. Митний кодекс України: проєкт. URL: <https://cutt.ly/3ti08mft>.
8. Мунтіян В. *Економічна безпека України*. К.: КВІЦ, 1999. 464 с.
9. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення / За ред. проф. Б. Кравченка. К.: Кондор, 2002. 302 с.
10. Пашко П.В., Пісной П.Я. Митна політика та митна безпека України. *Фінанси України*. 2006. № 1. С. 74 – 85.
11. Петрова І. Митна служба Німеччини в інтегрованій системі митних служб Європейського Союзу. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. – С. 121–126.
12. Пирожков С. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України. *Стратегічна панорама*. 2003. № 1. С. 25 – 32.
13. Податковий кодекс України: закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
14. Положення про Івано-Франківську митницю: наказ Державної митної служби України від 29 жовтня 2020 р. № 489. URL: <https://cutt.ly/VwNPOnvS>.
15. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо імплементації

деяких положень Митного кодексу Європейського Союзу: закон України від 22.08.2024 № 3926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3926-20#Text>.

16. Про затвердження відомчих класифікаторів інформації з питань державної митної справи, які використовуються у процесі оформлення митних декларацій: наказ Міністерства фінансів України від 20.09.2012 № 1011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1011201-12>.

17. Про затвердження Класифікатора Державної митної служби України, її територіальних органів та їх структурних підрозділів: наказ Міністерства фінансів України від 26.11.2019 № 495. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0495201-19#Text>.

18. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо роботи посадових осіб митних органів з аналізу, виявлення та оцінки ризиків при здійсненні контролю за правильністю визначення митної вартості товарів, які переміщуються через митний кордон України: наказ Державної митної служби України від 01.07.2021 № 476. URL: <https://customs.gov.ua/web/content/7578?unique=ab8cf240df41a33085b3b306a76f90d88dd81671&download=true>.

19. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.

20. Про затвердження положень про Державну податкову службу України та Державну митну службу України: постанова Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 227. URL: <https://cutt.ly/swNPO2Et>.

21. Про затвердження Порядку виконання митних формальностей при здійсненні митного оформлення товарів із застосуванням митної декларації за формою єдиного адміністративного документа: наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 631. URL: <https://cutt.ly/OwNPPPhIQ>.

22. Про затвердження Порядку використання в митних органах дозволів і висновків Державної служби експортного контролю України та їх електронних копій: наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 649. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/z1040-12?utm_source=chatgpt.com#Text.

23. Про затвердження Порядку заповнення митних декларацій за формою єдиного адміністративного документа: наказ Міністерства фінансів України від 30.05.2012 № 651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1372-12#Text>.

24. Про затвердження Порядку застосування заходів щодо сприяння захисту прав інтелектуальної власності та взаємодії митних органів з правовласниками, декларантами та іншими заінтересованими особами та Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України: наказ Міністерства фінансів України від 09.06.2020 № 281. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0549-20#Text>.

25. Про затвердження Порядку здійснення аналізу та оцінки ризиків, розроблення і реалізації заходів з управління ризиками для визначення форм та обсягів митного контролю: наказ Міністерства фінансів України від 31.07.2015 № 684. URL: <https://cutt.ly/iXS3eTG>.

26. Про затвердження Порядку здійснення митного контролю та митного оформлення товарів і транспортних засобів комерційного призначення: постанова Кабінету Міністрів України від 21.05.2012 № 450. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/450-2012-%D0%BF#Text>.

27. Про затвердження Порядку направлення до Держмитслужби запитів митниць щодо проведення перевірки документів про походження товару: наказ Державної митної служби України від 13.07.2020 № 253. URL: https://customs.gov.ua/en/documents/pro-zatverdzhennia-poriadku-napravlennia-do-derzhmitsluzhbi-zapitiv-mitnits-shchodo-provedennia-perevirki-dokumentiv-pro-pokhodzhennia-tovaru-145?utm_source=chatgpt.com.

28. Про затвердження Порядку проведення огляду та переогляду товарів, транспортних засобів комерційного призначення: наказ Міністерства фінансів України від 12.12.2012 № 1316. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0318-13#Text>.

29. Про затвердження Розподілу основних функцій, які виконують структурні підрозділи митниці (крім Координаційно-моніторингової митниці):

наказ Державної митної служби України від 03.05.2024 № 574.

30. Про зовнішньоекономічну діяльність: закон України від 16.04.1991 № 959-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.

31. Про національну безпеку України: закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>.

32. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 978-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text>.

33. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2023 № 1218-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text>.

34. Статистика та реєстри: офіційний сайт Державної митної служби України. URL: <https://customs.gov.ua/statistika-ta-reiestri>.

35. Технології прогресу. Аналітичний огляд роботи митниці: щомісячний дайджест. 2024. № 3. 15 с. URL: <https://cutt.ly/NtyjYrMU>.

36. Черногор В. В. Правове забезпечення стратегічного розвитку системи управління ризиками в митних органах України // Світовий досвід публічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності: митна безпека та протидія корупції : матеріали II міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2025 року). Дніпро : Університет митної справи та фінансів, 2025. С. 210 – 212.

37. Шлемко В., Бінько І. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення. К.: НІСД, 1997. 144 с.

38. Agreement on Trade Facilitation. World Trade Organization. Bali, 7 December 2013. URL: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/tfa_e.htm.

39. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part. Brussels, 27 June 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:22014A0529(01)).

40. Australian Border Force. Annual Report 2022–23. Canberra: Australian Government, 2023. 178 p. URL: <https://cutt.ly/Pti9nWkF>.

41. Convention on a Common Transit Procedure, Aug. 13, 1987. <https://eur->

lex.europa.eu/eli/convention/1987/415/2017-12-05.

42. Department of Home Affairs. Integrated Cargo System Overview. Canberra: Australian Government, 2023. URL: https://www.abf.gov.au/help-and-support/ics/integrated-cargo-system-%28ics%29/using-the-ics/communication-with-the-department?utm_source=chatgpt.com.

43. Economic Research Institute for ASEAN and East Asia (ERIA). Towards Seamless Trade Facilitation in ASEAN: Singapore Country Report. URL: https://www.eria.org/uploads/media/Research-Project-Report/2021-08-Towards-Seamless-Trade-Facilitation-ASEAN/14_Ch.9-Singapore-Report.pdf.

44. European Commission. Customs Union and Taxation: Overview of Customs Procedures in the European Union. Brussels: European Commission, 2023. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/customs-procedures_en.

45. Expert-Logistics. Особливості замитнення вантажів у Німеччині. URL: <https://expert-logistics.com/osoblyvosti-zamytnennia-vantazhiv-u-nimechchyni/>.

46. Istanbul Convention on Temporary Admission. Istanbul, 26 June 1990. URL: https://www.wcoomd.org/en/about-us/legal-instruments/~/_media/2D53E23AA1A64EF68B9AC708C6281DC8.ashx.

47. How it works – information about PUESC. National Revenue Administration. URL: <https://puesc.gov.pl/en/uslugi/jak-to-dziala-informacje-o-puesc>.

48. Regulation (EU) No 952/2013 of the European Parliament and of the Council of 9 October 2013 laying down the Union Customs Code (recast). URL: <https://cutt.ly/Rw2SQBHj>.

49. Revised Kyoto Convention General: Annex Guideline 6 / World Customs Organization: official website. URL: <http://www.wcoomd.org>.

50. SAFE Framework of Standards to Secure and Facilitate Global Trade – 2015 edition / Official website of World Customs Organization. URL: <https://cutt.ly/Iej6iD9t>.

51. Singapore Customs: official website / About Us – Overview. URL: <https://www.customs.gov.sg/about-us/overview/>.

52. Tax and Customs Electronic Services Portal (PUESC). National Revenue Administration. URL: <https://www.gov.pl/web/national-revenue-administration/tax->

and-customs-electronic-services-portal.

53. Ukraine 2025 Report of European Commission. 2023. URL: <https://cutt.ly/Iti9mLMd>.

54. U.S. Customs and Border Protection: official website / 21st Century Customs Framework. URL: <https://www.cbp.gov/trade/21CCF>.

55. U.S. Department of Homeland Security: official website / CBP – Artificial Intelligence Use Case Inventory. URL: <https://www.dhs.gov/ai/use-case-inventory/cbp>.

56. WCO Annual report 2022 – 2023. URL: <https://cutt.ly/9wNGAwY>.

ДОДАТКИ

Копія публікації (тез доповіді) за темою дипломної роботи

Чорногор В.В., студент

Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТРАТЕГІЧНОГО РОЗВИТКУ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В МИТНИХ ОРГАНАХ УКРАЇНИ

Система управління ризиками (далі – СУР), яка застосовується в митних органах України, є ключовим інструментом забезпечення ефективного митного контролю та прискорення митного оформлення товарів. Її використання дає змогу митним органам оптимізувати розподіл наявних ресурсів, зосереджуючи увагу на операціях із підвищеним рівнем ризику, та одночасно мінімізувати втручання у діяльність добросовісних суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. Отже, СУР спроможна значно підвищити рівень економічної безпеки держави, сприяти гармонізації процедур із міжнародними стандартами та створити необхідні умови для ефективного виконання митних формальностей.

На сьогоднішній день СУР, що застосовується у процесі митного контролю та оформлення в Україні, інтегрується у діяльність митних органів з 2005 року. Вже з 2006 року в автоматизованому середовищі митного оформлення функціонує спеціалізований модуль автоматизованого аналізу та управління ризиками, який забезпечує оперативну оцінку ризикових характеристик під час подання та оформлення митних декларацій. У наземних пунктах пропуску відповідні модулі були поетапно впроваджені у 2012–2013 роках, що дало змогу охопити основні канали переміщення товарів і транспортних засобів.

Використання автоматизованої системи управління ризиками (далі – АСУР) як складової національної системи управління ризиками дозволило впровадити технологію автоматичного відбору митних декларацій та зовнішньоекономічних операцій, які потребують посиленого контролю, а також формувати перелік необхідних митних формальностей і фіксувати результати здійснення митного контролю та оформлення. У сучасну епоху стрімкого розвитку інформаційних технологій, враховуючи відсоток електронного декларування в Україні (близько 99 %) та кращі світові практики митного контролю, які спираються на СУР, саме АСУР стає своєрідним путівником для посадової особи підрозділу митного оформлення [1, с. 98].

Наявність сучасного правового забезпечення стратегічного розвитку СУР є важливою умовою її ефективного функціонування на національному рівні. Чітко визначені нормативні засади забезпечують прозорість митних процедур, уніфікацію підходів і правову визначеність для всіх учасників митних правовідносин. Постійна актуалізація правової бази дозволяє адаптувати СУР до нових загроз, змін у міжнародній торгівлі та технологічного розвитку, забезпечуючи її відповідність сучасним стандартам митного адміністрування.

Так, з метою визначення шляхів розвитку та вдосконалення діючої в Україні системи управління митними ризиками з урахуванням Митного кодексу України, кращої міжнародної практики та законодавства ЄС щодо управління ризиками, Компендіуму з управління ризиками Всесвітньої митної організації,

рекомендацій іноземних експертів для побудови сучасної, гнучкої, багатофункціональної системи управління митними ризиками, яка наповнюватиметься як на центральному, так і на регіональному рівні, розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 978-р було затверджено Стратегію розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року (далі – Стратегія) [2].

Ця Стратегія окреслила комплекс завдань, спрямованих на інституційне посилення, технологічну модернізацію та підвищення результативності ризик-орієнтованого митного контролю. Для досягнення визначених Стратегією цілей та завдань було також затверджено План заходів з її реалізації, але через низку суб'єктивних та об'єктивних причин, зокрема початок військової агресії РФ проти України на початку 2022 року, реалізувати дану Стратегію у повній мірі не вдалось.

З урахуванням зазначеного, формування нової стратегії розвитку системи управління ризиками у сфері митного контролю на 2026–2030 роки є необхідним кроком для адаптації митного контролю та митного оформлення товарів до сучасних викликів економічної безпеки. Стрімкі зміни у зовнішньоекономічних операціях, зростання обсягів міжнародної торгівлі, поява нових схем ухилення від сплати митних платежів і ризиків для економічної безпеки держави потребують оновлення підходів до аналізу та реагування. Сучасна стратегія дасть змогу інтегрувати інноваційні технології, підвищити ефективність автоматизованих інструментів оцінки ризиків, забезпечити гармонізацію з міжнародними стандартами та посилити превентивний характер митного контролю.

Спираючись на аналіз досвіду реалізації попередньої стратегії розвитку СУР та враховуючи не тільки попередні досягнення, але й негативний досвід, пропонується комплекс наступних завдань.

1. Інституційне посилення СУР: відновлення спеціалізованих підрозділів з управління ризиками у структурі митниць; розширення повноважень митних органів з питань управління ризиками шляхом надання повноважень на здійснення оперативно-розшукової діяльності.

2. Нормативне оновлення та гармонізація зі стандартами ЄС та ВМО: оновлення правової бази СУР із закріпленням та детальним регламентуванням механізмів використання сучасних інструментів: таргетингу, машинного навчання, міжвідомчих профілів ризику; максимальна гармонізація з митним правом ЄС та стандартами Всесвітньої митної організації щодо питань управління ризиками.

3. Технологічна модернізація та автоматизація процесів: створення нової генерації АСУР на основі штучного інтелекту, машинного навчання та великих даних; формування комплексної платформи СУР у режимі реального часу, до якої мали б доступ усі підрозділи митного оформлення митних органів України; повна автоматизація аналізу ризиків у міжнародних поштових та експрес-відправленнях, у пунктах пропуску та під час оформлення митних декларацій.

4. Превентивний контроль та аналіз митних ризиків ще «до прибуття» у зону митного контролю: максимальне використання попередньої інформації (транспортні, комерційні, логістичні та інші дані); здійснення моніторингу глобальних ланцюгів постачання; міжнародна інтеграція та обмін даними з митницями суміжних держав, ЄС, спеціалізованими міжнародними базами.

5. Розвиток аналітичного потенціалу митних органів: здійснення профілювання ризиків з урахуванням регіональних особливостей зон діяльності митних органів; удосконалення підходів до ризик-орієнтованої перевірки митної вартості, класифікації та країни походження товарів; впровадження автоматизованого сегментування суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності за рівнем ризиковості.

6. Стандартизація та контроль якості виконання митних формальностей: уніфікація інструментів та алгоритмів застосування СУР у всіх митницях; масштабування на всі підрозділи митного оформлення систем верифікації результатів митного контролю, включно із застосуванням сучасних засобів відеофіксації результатів виконання митних формальностей.

7. Розвиток міжвідомчої та міжнародної взаємодії: інтеграція інформаційних митних органів, органів охорони державного кордону, податкових органів та інших правоохоронних органів; створення системи обміну аналітичною інформацією з державними та бізнесовими структурами у реальному часі; приєднання до європейських та світових баз даних з аналізу митних ризиків.

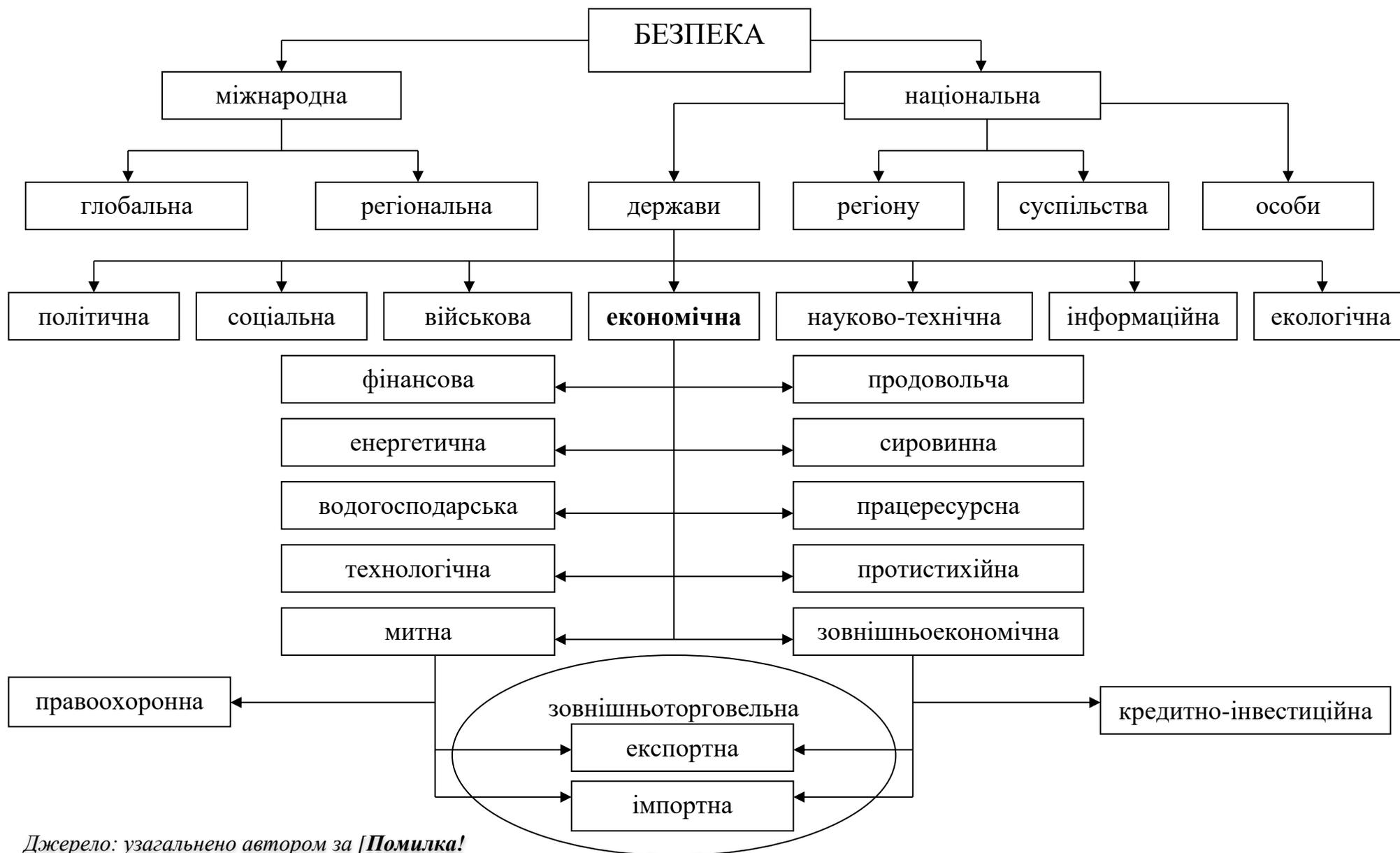
8. Професійний розвиток посадових осіб митних органів: модернізація програм підготовки працівників, включаючи навчання роботі з технологіями AI та іншими сучасними аналітичними інструментами; створення системи постійного професійного вдосконалення фахівців з управління митними ризиками.

Також для забезпечення якісного та своєчасного впровадження на практичному рівні запропонованої стратегії необхідно розробити деталізований план реалізації завдань цієї стратегії розвитку СУР із визначенням відповідальних виконавців та строків виконання. Стратегія матиме успіх тільки за умови її затвердження на якомога вищому рівні державного управління – Кабінету Міністрів України, а також залученості до її виконання усіх зацікавлених сторін: правоохоронних та інших органів державної влади, бізнесу, громадськості, міжнародних партнерів України.

Список використаних джерел

1. WCO Annual report 2022 – 2023. URL: <https://cutt.ly/9wNGAwY>.
2. Про розвиток системи управління ризиками у сфері митного контролю на період до 2022 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2017 року № 978-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/978-2017-%D1%80#Text>.

Місце та структура економічної безпеки держави в загальній системі безпеки

Джерело: узагальнено автором за [Помилка!
 Джерело посилання не знайдено]